

Idejna i stilistička obilježja male proze Mihajla Kocjubinskog (prevodilački aspekt)

Rakar, Dejan

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:039376>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-06**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet

**IDEJNA I STILISTIČKA OBILJEŽJA MALE PROZE
MIHAJLA KOCJUBINSKOG
(PREVODILAČKI ASPEKT)**

DIPLOMSKI RAD

Dejan Rakar

Zagreb, rujan 2022.

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za istočnoslavenske jezike i književnost
Katedra za ukrajinski jezik i književnost

Dejan Rakar

IDEJNA I STILISTIČKA OBILJEŽJA MALE PROZE

MIHAJLA KOCJUBINSKOG

(PREVODILAČKI ASPEKT)

DIPLOMSKI RAD

15 ECTS-a

Mentor: prof. dr. sc. Tetyana Fuderer

Zagreb, rujan 2022.

Загребський університет
Факультет гуманітарних і суспільствознавчих наук
Відділення східнослов'янських мови і літератур
Кафедра української мови і літератури

Деян Ракар

**ІДЕЙНІ І СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МАЛОЇ ПРОЗИ
МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
(ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ)**

**ДИПЛОМНА РОБОТА
15 кредитів ЄКТС**

Загреб, вересень 2022 р.

Науковий керівник
проф. д-р наук Тетяна Фудерер

Faculty of Humanities and Social Sciences
The Department of East Slavic Languages and Literatures
Ukrainian Language and Literature Section

Dejan Rakar

**THE CONCEPTUAL AND STYLISTIC
CHARACTERISTICS OF SHORT PROSE BY M.
KOTSIUBYNSKY
(TRANSLATION ASPECT)**

MASTER THESIS

15 ECTS

Supervisor: Professor Tetyana Fuderer, PhD

Zagreb, September 2022

ЗМІСТ

Вступ.....	6
1. Михайло Коцюбинський – майстер прози українського модернізму.....	7
1.1. Роль М. Коцюбинського в українському літературному процесі.....	8
1.2. Ідейні особливості творчості М. Коцюбинського.....	9
1.3. Стилiстичні особливості малої прози М. Коцюбинського на матеріалі новели <i>В дорозі</i>	12
2. Переклади.....	16
2.1. Значення перекладів творів українських письменників для хорватської аудиторії.....	16
2.2. Переклад новели М. Коцюбинського <i>В дорозі</i>	17
2.3. Переклад критичної статті О. Гнідан <i>В дорозі</i>	32
3. Збереження ідіостилю Михайла Коцюбинського при перекладі новели <i>В дорозі</i> на хорватську мову.....	36
3.1. Ідіостиль і переклад.....	36
3.2. Особливості відтворення ідіостилю М. Коцюбинського в перекладі на хорватську мову новели <i>В дорозі</i>	37
3.2.1. Переклад метафор.....	38
3.2.2. Переклад персоніфікацій.....	39
3.2.3. Переклад метонімії.....	40
3.2.4. Переклад епітетів.....	40
3.2.5. Переклад порівнянь.....	42
3.2.6. Застарілі слова і їх переклад.....	43
3.2.7. Діалектна лексика в перекладі.....	43
3.2.8. Розмовні слова в перекладі.....	43
3.2.9. Лайливі слова в перекладі.....	44
3.2.10. Фразеологізми і їх переклад.....	44
3.2.11. Вигуки в перекладі.....	46
3.2.12. Відтворення односкладних і неповних синтаксичних конструкцій.....	46
3.3. Окремі труднощі при перекладі новели М. Коцюбинського <i>В дорозі</i>	48
3.3.1. Переклад власних імен.....	48
3.3.2. Переклад фітонімів.....	49
3.3.3. Переклад <i>фальшивих друзів перекладача</i>	51
Висновки.....	52
Додатки. Оригінали перекладених текстів.....	53
Список використаної літератури і джерел.....	75
SAŽETAK.....	78
РЕЗЮМЕ.....	79
SUMMARY.....	80
ŽIVOTOPIS.....	81

Вступ

Значення творчого доробку Михайла Коцюбинського для розвитку української літератури важко переоцінити. Перші твори письменника написані в дусі традицій реалізму, однак в історію української літератури він увійшов як реформатор української літератури в напрямі модерної європейської прози, як творець психологічної імпресіоністичної новели, який у своєму таланті сполучив глибокого психолога і яскравого пейзажиста. У Хорватії творчість видатного українського письменника залишається маловідомою. Переклад новели М. Коцюбинського *Fata morgana*, зроблений Владаном Недичем, у Югославії вийшов 1955 р. А через понад шістьдесят років кілька новел письменника переклали студенти загребської україністики. Проте, ці новели поки залишаються неопублікованими.

В основу цієї дипломної роботи покладено переклад на хорватську мову новели М. Коцюбинського *В дорозі* (1907) і літературно-критичної статті української літературознавиці Олени Гнідан, присвяченої ідейно-тематичному аналізу новели *В дорозі*. Мета роботи – представити ідейно-стилістичні особливості малої прози Михайла Коцюбинського, а також на матеріалі перекладу на хорватську мову новели *В дорозі* розкрити особливості збереження ідіостилю автора та звернути увагу на окремі мовознавчі аспекти перекладу новели.

У першій частині роботи висвітлено творчий шлях Михайла Коцюбинського з акцентом на його майстерності модерніста, схарактеризовано ідейно-стилістичні особливості малої прози М. Коцюбинського, подано власний аналіз новели *В дорозі* і проілюстровано окремі мовностилістичні особливості тексту.

Другий розділ охоплює матеріал про хорватські переклади творів української літератури, що вийшли друком у хорватських журналах у другій половині XIX ст., та про переклади творів М. Коцюбинського періоду Югославії і новітнього періоду. Розділ містить переклад оповідання *В дорозі* і переклад статті О. Гнідан, присвяченої оповіданню.

У третьому розділі подано визначення поняття *ідіостиль*, розглянуто питання відтворення ідіостилю в перекладі, а на окремих прикладах перекладу стилістично маркованих мовних одиниць проілюстровано відтворення ідіостилю М. Коцюбинського у власному перекладі новели *В дорозі*.

У кінці роботи подано Висновки, Додатки – оригінали текстів, переклад яких було здійснено в рамках дипломної роботи, та список використаної літератури і джерел.

1. Михайло Коцюбинський – майстер прози українського модернізму

Як зазначав хорватський дослідник Євген Пащенко (Paščenko 2010: 53), «[д]оба модернізму – дуже важливий період в українській літературі, який своїми стильовими особливостями загальноєвропейського характеру ще раз продемонстрував свою належність до європейського кола». У літературі модернізм постав як сукупність різних стилів. Першим серед українських модерністів часто називають М. Коцюбинського. Письменник творив на переломі століть, і в цей час розвивалася тенденція до синкретизму в мистецтві.

Як зазначає О. Гнідан (2005: 304), письменник відмовився «від традиційних типів старої белетристики, етнографії та сентиментального бідкання над селянською бідною і став імпресіоністом».

На розвиток літературного смаку митця найбільше вплинули європейська література (Е. Золя, А. Шніцлер, Дж. Верга) та скандинавські письменники (Ю. Стріндберг, А. Гарборг, К. Гамсун, Г.-Й. Від), які на рубежі XIX і XX ст. збагатили реалізм імпресіоністичною поетикою (Гнідан 2005: 305).

Українська дослідниця Світлана Привалова (2014: 55) зазначає, що в перших творах М. Коцюбинського відчутним є наслідування письменників-реалістів, зокрема Івана Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, і що з часом митець виробив власну манеру писання, однією з особливостей якої стало «заглиблення у внутрішній світ людини, показ діалектики душі героя, розкриття характеру в процесі руху та змін». М. Коцюбинський зруйнував усталені межі прози й поезії, започаткував жанрові видозміни оповідання й новели, його образи читач може бачити, чути, сприймати дотиком, відчувати їх запах; у творах письменника можна відчути надію на майбутнє, готовність боротися за нього, любов до народу, до праці, до духовних та матеріальних потреб людини (Привалова 2014: 55).

Для раннього модернізму характерні малі форми, зокрема етюд, ескіз, новела. Такі твори були своєрідними психологічними студіями, у яких письменники досліджували внутрішні колізії героїв. М. Коцюбинський був у авангарді модерністських тенденцій і увійшов в історію української літератури як майстер коротких психологічних форм (Серафимова, Соловей 2018: 98).

Найсуттєвішими ознаками новел письменника є ліризм і психологізм. Серед інших визначальних рис дослідники творчості митця також виділяють: витонченість

сприйняття, підвищену враженність, відтворення руху й фарб зовнішнього світу та найтонших порухів душі, відтворення яскравими художніми деталями найтонших змін у настроях і природі, психологізм у змалюванні персонажів, увагу до ірраціонального, підсвідомого, зосередженість на враженнях, відчуттях, емоціях, почуттях, використання пейзажу при змалюванні героя, лаконізм прози, ритмічність, відмову від вагомих соціальних проблем тощо (Привалова 2014: 56).

Творчість М. Коцюбинського не є великою за обсягом, однак саме йому належить стильове новаторство, що має неоціненне значення для української літератури (Серафимова, Соловей 2018: 100).

1.1. Роль М. Коцюбинського в українському літературному процесі

Михайло Коцюбинський належить до когорти українських письменників-класиків разом із Тарасом Шевченком, Лесею Українкою, Іваном Франком та багатьма іншими.

Письменник залишив свій помітний слід не лише в українській літературі, а й у мові. Ще до того, як він вийшов на велику сцену як видатний автор, М. Коцюбинський передавав учням свою любов до української мови, доводив і переконував людей, що «українська мова це не мужицька мова, а мова, якою говорить великий народ» (Гнідан 2005: 286). У світоглядному плані Коцюбинський був українцем і не дотримувався усталених принципів інших авторів, що іноді викликало нерозуміння, здивування і навіть глузування (Гнідан 2005: 283). У той час як інші українські автори через репресивну політику царського уряду почали писати іноземною мовою, він не відмовився від рідної мови, а продовжував писати українською, навіть коли єдиним засобом заробітку було написання власних творів російською мовою: «Вважаючи українську мову не етнічним, а культурним спадком, репрезентанткою надбань цивілізації, він бачив її в історичній перспективі та у вселюдському контексті. Всіма доступними засобами він намагався відкрити очі громадськості на фатальні наслідки відчуження інтелігенції від народу, активізацію процесу ‘змоскалювання’¹, а отже, національної деградації» (Гнідан 2005: 301–302).

М. Коцюбинський створив позитивні образи людини, яка є не тільки інтелігент-просвітянин, а й селянин-бідняк з його одвічною проблемою: куди йти, де знайти щастя. Основними характеристиками головних героїв його творів є розум, чесність, щирість,

¹ Під «змоскалюванням» письменник мав на увазі русифікацію.

добре серце. Але він не обмежується темою села, а пише й про місто та міське життя, остаточно виходячи за межі України та розширюючи географічні горизонти української літератури, про що свідчить його інтерес до життя молдаван, татар, італійців (Гнідан 2005: 287–289).

М. Коцюбинський був членом *Братства тарасівців*. Члени товариства були націонал-патріотами й боролися за українську незалежність, за збереження мови серед родини, друзів, громади та в літературі (Гнідан 2005: 289).

М. Коцюбинський постійно перебував під пильним наглядом поліції, але й тоді активно вів національно-просвітницьку діяльність, допомагав створювати й обладнувати сільські бібліотеки, видавати українські книжки в різних галузях, перекладав багато творів світової літератури, виступав на захист української мови і літератури (Гнідан 2005: 293).

1.2. Ідейні особливості творчості М. Коцюбинського

На ідейні особливості творчості М. Коцюбинського істотний вплив мав його інтерес до музики, театру, психології етнографії, етнології, політичної економії, історії, медицини та журналістики. Як людина широкого кола зацікавлень, знання, здобуті завдяки своїй різнобічності, Коцюбинський переніс у свої твори.

У його дитячих книжках героями творів були діти, діти бідних сіл, які зростали у важких умовах. Письменник писав про дітей і для дітей, сприяючи тому, щоб читачі могли себе ототожнити з героями його творів. У своїх творах він також привертав увагу до таких справжніх цінностей, як мораль, старанність, розсудливість і любов до природи, а природа разом із Сонцем і людиною є одним із стовпів його творчості.

У ранніх творах митця розробляється широкий спектр морально-етичних проблем: від кохання і шлюбних стосунків (повість *На віру*, 1891), співчуття людини до чужого горя (оповідання *П'ятизлотник*, 1892), милосердя до ворога (оповідання *Помстився*, 1893); соціальних питань шукання правди і справедливості (оповідання *Цінов'яз*, 1893), відмови від особистих інтересів в ім'я громадського блага (оповідання *Для загального добра*, 1895) до соціально-історичних питань – прагнення кріпаків до волі (оповідання *Дорогою ціною*, 1901) (УЛЕ 1995). Пізніше М. Коцюбинський у своїх творах змальовував життя молдавського населення (оповідання *Помстився*, *Пе-коптьор*, 1896; образок *Відьма*, 1898), татар (нарис *В путях шайтана*, 1899; акварель *На камені*, 1902; оповідання *Під мінаретами*, 1904), євреїв (образок *Він іде!*, 1906) та поляків в Україні (оповідання

Дебют, 1909) тощо. Серед тем творчості письменника інтелігенція і народ (казка *Хо*, 1894; оповідання *Для загального добра*, *Сміх*, 1906; *В дорозі*, 1907; *Подарунок на іменини*, 1912, *Лялечка*, 1902 та ін.). Імпресіоністичний стиль яскраво виявився в таких творах М. Коцюбинського, як етюд *Цвіт яблуні* (1902) та акварель *На камені* (1902). Звертався письменник і до тематики, пов'язаної з першою російською революцією, морального обов'язку інтелігенції в революції (*В дорозі*, *Intermezzo*, 1908) й т. ін. У повісті *Тіні забутих предків* (1911) розкрив міфологічне мислення, звертаючись до давніх культових звичаїв (УЛЕ 1995).

У новелі *В дорозі* М. Коцюбинський відбив будні революціонера, а також зачепив питання морального обов'язку інтелігенції в революції (УЛЕ 1995). Щодо ідейних особливостей твору *В дорозі* О. Гнідан (2005: 325) пише:

«Поразка революції 1905 р. призвела до тотальної реакції. Все прогресивне – придушене, все мисляче, демократичне – загнане в підпілля, здеморалізували окрему частину інтелігенції. Художня література зазнала нечуваних утисків цензури. У настроях письменників запанували розумування, хитання, внутрішні конфлікти; переосмислення свого ідеологічного кредо, а відтак – копірвання у власній індивідуальній психології. Спектр таких настроїв доби знайшов відбиток в оповіданні.»

Головним героєм новели М. Коцюбинського *В дорозі* є молодий революціонер Кирило, «[в]исокий, стрункий, білявий; блакитні очі, притомлені трохи; темна сорочка, широкий пояс [...]»². Він прибуває на явку і має отримати листа із завданням, але лист довго не надходить. Чекання збуджує в його душі почуття, витіснені на другий план революційними буднями. Для стомленого боротьбою Кирила «[...] розвіялось навіть прізвище власне [...]»³. А тепер, на дозвіллі, він усвідомлює, що «[к]раса природи, принадність жінки, чари музики і слова [...]»⁴, стали «[...] чужі й невидимі [...]»⁵. Душевну кризу героя письменник завуальовує в пейзаж:

«Несподівано, раптом у чорну тишу щось впало. Живе, веселе і безтурботне. Заскакало по листі, збудило повітря, штовхнуло землю і вогко дихнуло просто в лице. Пронеслось шумом, обмило землю і щезло. А тоді вплив на небо місяць. Пронеслось шумом, обмило землю і щезло. А тоді вплив на небо місяць. Кирило вийшов у сад і якось разом убрав у себе важкі дерева, повні, як губка, водою, сріблястий регіт мокрих листочків, шептання крапель поміж галузок, обійми тіней з зеленим світлом і синє глибоке небо, просте, спокійне.»⁶

Твір побудований на контрасті: вірність революційним ідеалам – зрадництво, а також на конфлікті революційного і обивательського світоглядів.

² *В дорозі*, с. 218.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Там само, с. 219.

В очікуванні листа Кирило закохується в Устю, дочку хазяйки квартири, в якій хлопець зупинився. Тепер Кирило вже не запитував про лист. Герой віддається радощам життя, спокушений звичайним щастям, що письменник передає, малюючи багатобарвні пейзажі й добираючи оригінальні тропи:

«Лежали у високій траві, серед моря квіток, і роздивлялись: там, на самому споді, жовтіли черевички і дрібна потентія, як зерна золотого піску, а над ними здіймались топольки вероніки, то сіро-блакитні, то густо-сині. Червоні помпони конюшини, немов їжачки, стовбурчили щетину з трилистих підставок, а пахучий чебрець ткав по схилу гори геліотроповий килим. Кашка розкрила скрізь парасольки. Серед білих наметів її тріпались крильця синіх метеликів. Часом на парасольку спускався жук і ловив сонце в зелене дзеркало крил. Устя таїла віддих, щоб його не злякати. Похмурий звіробой викидав купи зірок, яскраво-жовтих, проте сумних, як золоті кутаси на чорних боках домовини, а обік нього виганяв сіре та вузлувате стебло петрів батіг, по якому дряпались зрідка блакитні квіти, полиняли й нечесані. З трави на Кирила наводив око ромен.»⁷

Кирило усвідомлює, що зраджує ідеалам. Одної ночі його совість, уособлена в уявному персонажі, говорить, що він – зрадник. Докори сумління хлопця письменник передає внутрішнім монологом:

«Чорт! Він має право. Право на повне життя... право двадцяти літ... Право одного життя, що не повториться більше... Хто заборонить? Хто може? Хто може згасить його 'я', стерти всі кольори, знищити запах... хоч би то було потрібне для тисячі других? Других, яких навіть не знає. Чорт! Він не оддасть їм всього... він має право й собі щось лишити...»⁸

У новелі з'являються ще два персонажі – товариш Іван і товариш Марія. Одного дня Кирило зустрічає чорного бородатого «[...] з великим брилем [...]»⁹ Івана. Однак, «[...] він [Кирило – пояснення власне – Д. Р.] не хотів би опинитись [...]»¹⁰ у товаристві Івана і його дружини Марії. Іван і Марія перетворилися з недавніх радикальних революціонерів на справжнісіньких обивателів. Розкриваючи їх образи, М. Коцюбинський вдається до використання пафосних реалістичних описів: Іван «[...] між одною й другою ложкою борщу подавав звістки про страту на смерть [...]»¹¹, Марія цікавилась деталями, «[...]але все се вмиє витісняла турбота, що перепікся пиріг [...]»¹². Вечорами вони читають декадентську літературу, удень працюють на городі і вирощують худобу. Усі ці реалії обивательського животіння викликають у Кирила почуття огиди й протесту.

І Кирило зрештою повертається в революційний стрій.

Аналізу новели *В дорозі* присвячено статтю О. Гнідан, переклад якої на хорватську мову подається в другому розділі дипломної роботи.

⁷ *В дорозі*, с. 224.

⁸ Там само, с. 225 – 226.

⁹ *В дорозі*, с. 226.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само, с. 228.

¹² Там само, с. 229.

1.3. Стилiстичнi особливостi малої прози М. Коцюбинського на матерiалi новели *В дорозi*

У Михайла Коцюбинського були три основнi перiоди творчостi:

«Першй 1884 – 1895 рр. – характеризується боротьбою лiберальних i революцiйних тенденцiй; подоланням лiберально-народницьких iлюзiй, поступовим засвоєнням принципiв реалiзму, пошуками власної манери письма. Другий 1896 – 1902 рр. – позначений змiцненням революцiйно-демократичних переконань, утвердженням на позицiях критичного реалiзму, виразно окресленими рисами художнього новаторства. Третiй 1903 – 1912 рр. – письменник встановлює зв'язок з революцiйно-соцiалiстичною демократiєю, прокладає шлях до соцiального реалiзму, досягає вершин майстерностi, створює своєрiдний стиль, збагачуючи українську лiтературу в iдейно-тематичному, жанровому i стильовому вiдношеннi»¹³.

Проблема жанрової та стильової специфіки новелістики М. Коцюбинського залишається не до кінця вирішеною. Формування модернізму наприкінці ХІХ ст. обумовило зміну жанрів і стилів. І М. Коцюбинський досить успішно впроваджував новітні мистецькі пошуки в національне письменство. Пластичність образної системи, глибока філософічність, майстерність у створенні зорових і слухових образів, яскравість, оригінальність і влучність художніх засобів – це саме ті важливі ознаки, які демонструє письменникова новелістика (Серафимова, Соловей 2018: 98–99). Переживання і почуття героїв М. Коцюбинський відтворює через певні факти, опис зовнішності, елементів інтер'єру. Особливу роль у змалюванні героїв Коцюбинського відіграє пейзаж: «[к]ожна деталь пейзажу митця набирає яскраво символічного забарвлення, вона зображена під кутом зору сприйняття героя» (Привалова 2014: 56). Природу автор персоніфікує, показуючи її у вічних змінах, невпинному розвитку і тісному контакті з почуттями людини. Колір і звукові враження дуже вдало використовує для відтворення реального перебігу психічних процесів, порухів душі людини.

Новела *В дорозі*, переклад якої на хорватську мову представлений у цій роботі, належить до другого періоду творчості письменника. Характерними рисами новел Коцюбинського цього періоду, як стверджують українські дослідники Л. Горай і І. Палаташ (2014: 11), є «[...] їх політична актуальність і художня довершеність, глибоке проникнення в психологію різних суспільних груп і прошарків, поєднання сатири і лірики, що впливало з ненависті письменника до царату і його слуг та глибокої любові до борців за світлі народні ідеали».

¹³ <https://www.ukrlitno.com.ua/mixajlo-kocyubinskij-1864-1913-tvorchij-shlyax/>

Завдяки розгорнутим авторським описам природи читач на мить забуває про основний хід подій. У своєму творі письменник детально описує психологічний світ героїв, переважно психологічний світ головного героя. А читач разом із головним героєм переживає всю внутрішню боротьбу, сумніви, невизначеність і гнів, і це був задум автора. Для ілюстрації опису внутрішнього стану головного героя оповідання *В дорозі* наведемо кілька цитат:

1. «Кирило лишився сам і байдужно дивився, як ніч обгортала садок – чорна, густа і тепла. Він думав про те, задля чого приїхав, що має зробити, і чорний павук-турбота почав уже ткать свої сіті.»¹⁴
2. «Й на другий день листа не було. Кирило обуривсь. Свинство, мерзота! Він марнує дорогий час, а вони там сидять собі згорнувши руки. І се партійна робота! Чорт знає що за порядки.»¹⁵
3. «Раз після того щось сталось. Коли був сам, серед ночі у своїй хаті, хтось кинув слово: – Зрадник. Голосно і виразно. Зрадник? Хто?»¹⁶

Спираючись на дослідження Володимира Дроздовського про стиль рукописної спадщини М. Коцюбинського, український дослідник Борис Коваленко (2010) відзначає новизну і свіжість троп і метафор, які письменник використовує у своїх прозових творах, а також своєрідний синтаксис, що допомагає у витворенні психологічної глибини в зображенні життєвих ситуацій.

Численні тропи і фігури, використані М. Коцюбинським у новелі *В дорозі*, ілюструють багатство мови письменника. Зокрема, у новелі зустрічаємо метафори і персоніфікації:

- ...наліво стелились зелені луки і вигинались **фестони лісу** (*В дорозі*, с. 220);
- А як тільки в розкриті очі вступило **зелене**, що котилось буйними хвилями луків та лісу... (*В дорозі*, с. 221);
- ...**спека роботи, вогонь небезпеки, чад крові і боротьби**... (*В дорозі*, с. 221);
- Лежали у високій траві, серед **моря квіток**... (*В дорозі*, с. 224);
- ...**зерна золотого піску**... (*В дорозі*, с. 224);
- А ліс кудись **йшов**. **Йшли** кудись **сосни, ряди високих пнів** (*В дорозі*, с. 221);
- За лісом **дрімали луки**, наче стоячі води під **матом ряски** (*В дорозі*, с. 221);
- По них **блукали тіні** летючих хмар... (*В дорозі*, с. 221) тощо.

Ознакою мови твору є і нанизування епітетів (часто вони є постпозитивними):

- ...**високе, чисто жіноче і різко-дзвінке** (*В дорозі*, с. 219);

¹⁴ *В дорозі*, с. 219.

¹⁵ Там само, с. 220.

¹⁶ Там само, с. 225.

- ...**високий, стрункий, білявий** (В дорозі, с. 219);
- ...**молоденьке, біляве, з ніжною лінією тіла, курносе і синьооке** (В дорозі, с. 220);
- ...**здорове, ціле, безжурне** (В дорозі, с. 222);
- ...**бліді хмаринки, довгі, худі, прозорі** (В дорозі, с. 222);
- ...**високе, лоскотливо-жіноче і срібно-дзвінке** (В дорозі, с. 220);
- ...**скрізь оточала його атмосфера, густа й своєрідна, що заслоняла багато предметів** (В дорозі, с. 218);
- ... **обійми тіней з зеленим світлом і синє глибоке небо, просте, спокійне** (В дорозі, с. 219) й т. ін.

Також у творі знаходимо низку порівнянь:

- *Кирило вийшов у сад і яось разом убрав у себе важкі дерева, повні, **як губка, водою...*** (В дорозі, с. 219);
- *На вершечках, жовтих, **як ананаси,** лежали чорні корони...* (В дорозі, с. 221);
- *Вода позволяла дивитись на її ноги, такі бліді, **як віночок нарциса*** (В дорозі, с. 223);
- *Червоні помпони конюшини, **немов їжачки,** стовбурчили щетину з трилистих підставок...* (В дорозі, с. 224);
- *Оддаль кінський щавель, зруділий на сонці, куривсь брунатним димом, **як похоронний факел...*** (В дорозі, с. 224) і т. д.

У творі знаходимо лайливі (*мерзота*), розмовні (*стріч, знеохота, позволяти, свинство*), застарілі (*се, сільвета, коверта*) слова й діалектизми (*кутаси*).

Однією з мовних особливостей прози М. Коцюбинського є використання фразеологізмів. Серед фразеологічних одиниць, виявлених при перекладі новели *В дорозі*, слід виділити такі:

- *Ага, ось воно й **вилізло шило з мішка*** (В дорозі, с. 220);
- *Брів серед жита і **дивився новими очима...*** (В дорозі, с. 221);
- *З трави на Кирила **наводив око** ромен* (В дорозі, с. 224);
- *І от без слів, без намови **очі їх стрілись...*** (В дорозі, с. 225).

Змальовуючи із пафосом вбивчого реалізму образи ренегатів, колишніх друзів головного героя товариша Івана і товаришки Марії, у описі їх міщанського життя в селі митець вдається до використання спонукальних вигуків, якими кличуть чи відганяють тварин:

- *Цип, цип, цип* [вигук, яким кличуть курей¹⁷; у СУМ¹⁸ подано варіант вигуку – *цїп-цїп* або *цїп-цїп-цїп*] (*В дорозі*, с. 228);

- *Ач-чу!* [очевидно, є варіантом вигуку *ачу*¹⁹, яким відганяють свиней – висновок власний – Д. Р.] (*В дорозі*, с. 228);

- *Гуч-га!..* [у доступних словниках не зафіксований, але очевидно, що йдеться про вигук, яким герої намагаються вигнати свиней з городу – висновок власний – Д. Р.] (*В дорозі*, с. 228);

- *Ас-са!* [очевидно, є варіантом вигуку *аса*²⁰, яким відганяють свиней – висновок власний – Д. Р.] (*В дорозі*, с. 228);

- *Ку-ві... ку-ві...* [вигук, що передає крик поросяти]²¹ (*В дорозі*, с. 228).

Серед особливостей синтаксису новели *В дорозі* слід виділити використання неповних і односкладних речень, які слугують засобом ритмізації оповіді. Наведемо кілька прикладів таких речень:

неповні речення:

- *Довго не міг заснути* (*В дорозі*, с. 219);

- *Взяв шапку* (*В дорозі*, с. 219);

- *Направо? Чи вліво?* (*В дорозі*, с. 220);

- *Несподівано, раптом у чорну тишу щось впало. Живе, веселе і безтурботне* (*В дорозі*, с. 219);

- *Брів серед жита і дивився новими очима...* (*В дорозі*, с. 221);

- *Збирався в дорогу* (*В дорозі*, с. 231) тощо;

односкладні речення:

- *Тільки треба зачекати листа* (*В дорозі*, с. 218);

- *Йшли довго душиними вулицями, повними пилу...* (*В дорозі*, с. 218);

- *Треба піти у город і розпитатись* (*В дорозі*, с. 221);

- *Чи ж їх тут не читають?* (*В дорозі*, с. 227) й ін.

¹⁷ <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/1680/1/Vokatyniinterjektyvy.pdf>

¹⁸ <http://sum.in.ua/s/cip>

¹⁹

<https://goroh.pp.ua/%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F/%D0%B0%D1%87%D1%83>

²⁰

<https://goroh.pp.ua/%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F/%D0%B0%D1%81%D0%B0>

²¹

<https://goroh.pp.ua/%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F/%D0%BA%D1%83%D0%B2%D1%96>

2. Переклади

2.1. Значення перекладів творів українських письменників для хорватської аудиторії

Першим перекладом українського поетичного слова в Хорватії вважається переклад Августа Шеноа Шевченкової *Розритої могили*, який був опублікований у 1863 р. в журналі «Наше горе ліст» (Flaker 1970: 199). У 1869 р. вийшли переклади Стояна Новаковича двох оповідань Марка Вовчка – *Два сини* і *Чару* (Flaker 1970: 201–202), після виходу яких в журналі «Вієнац» 1872 р. той самий журнал опублікував переклад з російської мови оповідання М. Вовчка *Институтка*, а в 1877 р. – переклад *Ледащиці*. Обидва переклади – *Институтки* й *Ледащиці* – належали Владиславу Лабошу. Через рік цей же перекладач переклав, а журнал «Вієнац» опублікував ще два переклади – твори *Свекруха* та *Чумак*. Цікавим є факт, що переклади оповідань М. Вовчка на хорватську мову видавалися в роки, коли редактором журналу «Вієнац» був А. Шеноа (Flaker 1970: 202). У 1887 році Август Харамбашич опублікував переклад *Поетичних оповідань Тараса Шевченка*. Переклад отримав схвальні відгуки рецензентів і став кульмінацією інтересу хорватської літератури ХІХ ст. до української поезії. Зацікавленість А. Харамбашича маловідомою в Хорватії українською літературою не вичерпалася перекладами творів Т. Шевченка, і в 1899 р. Матиця хорватська опублікувала його переклад збірки *Народних оповідань* Марка Вовчка (Flaker 1970: 207). У вісімдесятих роках ХІХ ст., крім Т. Шевченка і М. Вовчка, хорватські перекладачі виявили інтерес ще до одного імені – буковинського поета і прозаїка Юрія Федьковича, оскільки його проза, як і проза М. Вовчка, цілком відповідала принципам більшості хорватських реалістів. Так, у 1886 р. Стево Сушник переклав оповідання *Побратим* для журналу «Хорватія», а потім воно було перевидане в перекладі Николи Андрича в 1888 р. в журналі «Вієнац» (Flaker 1970: 208–209).

У Югославії переклад повісті М. Коцюбинського *Fata morgana* вийшов 1955 р. у Новому Саді з-під пера Владана Недича. У новітній час інтерес до перекладу творів М. Коцюбинського на хорватську мову пов'язаний з викладанням курсів української літератури, українсько-хорватських літературних зв'язків і художнього перекладу в рамках спеціальності «Українська мова і література», заснованої 1997 р. на Філософському факультеті Загребського університету. Так, 2019 – 2020 н. р. у рамках підготовки дипломних робіт з перекладацької спеціалізації студентка Тена Машич переклала три новели М. Коцюбинського – *Intermezzo*, *Цвіт яблуні* та *На камені*, а студент Филип Баданяк – повість *Тіні забутих предків*. Переклад оповідання *В дорозі* на

хорватську мову, запропонований у цій дипломній роботі, є результатом продовження інтересу до творчості М. Коцюбинського як видатного представника українського модернізму.

2.2. Переклад новели М. Коцюбинського *В дорозі*

Na putu

Mihajlo Kocjubinski

Gdje god je Kirilo bio, što god radio, svugdje ga je okruživalo gusto i posebno ozračje, koje je zaklanjalo mnoge predmete, kao da uopće ne postoje na ovome svijetu. Ozračje je bilo užareno, uznemirujuće, a u isto vrijeme osjećala se opasnost i borba, stalni pad i uspon, procvat nade i očaj, osjećaj snage i slabosti i beskrajno dug put na kojem su toliki već pali... Put kojem se, kako se činilo, ne nazire kraj. Bezbroj žrtava, smrti plemića, najbližih, miris krvi i ples smrti, vreli neprijateljski dah koji ide po tvom tragu i to vječito „moraš“, koje je tjeralo da ideš privezati tamo gdje je puknulo, potrebno je raspiriti ono što se ugasilo. Kirilo je to ozračje nosio sa sobom kao cvijet svoj miris. Ono je odgurnulo njegovu obitelj od njega, u njemu su se zamaglile stare navike i potrebe mladog života, čak mu je i vlastito prezime nestalo. „Kirilo“, „drug Kirilo“ – zar su ga ikad zvali drukčije?

Ljepota prirode, privlačnost žene, čari glazbe i riječi – sve se to kotrljalo poput valova u dalekom moru, tuđih i nevidljivih. Priroda – bilo dan ili noć, zima ili ljeto – vrijeme je koje je ili nije pogodno za rad; žena je drugarica ili neprijateljica, pjesma je ono što poziva na borbu. Dvadeset i tri godine, udvostručene u sjenama na mršavu licu, u borama na čelu, kao da su se odrekle svojih prava, isušile mu mladost...

Visok, vitak, svijetle kose; plave oči, malo umorne; tamna košulja, širok pojas – takav je došao u grad.

Prijavio se, rekao je lozinku. Dobro! Samo treba pričekati pismo.

A u međuvremenu su Kirila odveli na sam rub grada gdje bi u kakvoj-takvoj sigurnosti mogao pričekati.

Dugo su hodali zagušljivim ulicama, punima prašine, sve do zalaska sunca, a na zlatnome nebu, kao u pozadini bizantske ikone, postajale su crne siluete topola i krovova. Drugar je govorio nekako uzbuđeno, kao da je želio uvjeriti ne samo Kirila, već i sebe, da je posao zanimljiv, a u međuvremenu se u njegovoj otrcanoj figuri i požutjelom kaputu osjetilo nešto poput krivnje i beznađa.

U stanu ih je dočekala vlasnica i pokazala sobu. Evo, a sad laku noć. Čim stigne pismo, može se početi s radom. Kirilo je ostao sam i ravnodušno gledao kako noć, crna, gusta i topla, obavija vrt. Sjeo je na prag i zapalio cigaretu. Bilo je tako tiho, mirno. Crveni plamen cvao je usred noći poput cvijeta sreće, u tami mislio je jasno, kao što na svjetlu nikad nije. Razmišljao je o onome zbog čega je došao, što mora učiniti i crni pauk brige počeo je tkati svoje mreže.

Neočekivano, iznenada nešto padne u crnu tišinu. Živahno, veselo i bezbrižno. Počelo je skakati po listu, uznemirilo zrak, odgurnulo zemlju i vlažno izdahnulo ravno u lice. Prohujalo je poput šuma, umilo zemlju i nestalo. A onda se na nebu pojavio Mjesec. Kirilo je izašao u vrt i nekako iznenada upio je u sebe teško drveće, puno vode, poput spužve, srebrnast gromoglasni smijeh mokrog lišća, šaptanje kapljica među granama, zagrljaj sjena sa zelenom svjetlošću i plavo duboko nebo, jednostavno, mirno. Priroda je udahnula punim plućima, a udahnuo je i Kirilo.

Zar on to nikada nije vidio?

Bilo je nekako neobično i na neki novi način ugodno što su ga hladne kapljice škakljale po čelu, što je iznad njega lebdjelo zeleno svjetlo, što mu je u srcu postalo mirno kao i na nebu...

Dugo nije mogao zaspati.

Sutradan se kasno probudio i prvo je pomislio na pismo. Otrčao je do vlasnice i otvorio vrata.

– Dobar dan! Je li netko donio pismo za mene?

– Aj!

Visoko, ženski u svojoj biti i oštro-zvučno, ono se poput munje stopilo s ružičastim tijelom i tupkanjem nogu. Vrata su se zalupila i postalo je prazno.

Vlasnica je iz dvorišta došla na trijem. Ne, pismo nije primljeno.

Bilo je neobično što je tako ravnodušno prihvatio taj odgovor.

Uzeo je šešir.

Bio je to divan, ljetni dan. Desno su stršali krovovi i dimnjaci tvornica zadimljenoga grada, nalijevo pružale su se zelene livade i zaobljivali festoni šume. Nadesno? Ili lijevo? Promišljao je minutu i krenuo na livadu.

Kao da se ništa nije promijenilo za to kratko vrijeme, a iz nekog razloga oči nisu tako gledale i misli nisu bile iste. Kao da je nešto izgubio i ne želi to pokupiti, kao da je jučerašnja kiša isprala nešto s njega – možda je zbog toga to bilo tako lako. Bilo je ugodno koračati utabanom stazom, osjetiti rad čvrstih mišića nogu. Je'n, dva! Izložiti lice suncu i vjetru te krenuti nekamo bez cilja, bez razmišljanja o obvezama, ljudima, poslu. Hodati posred polja, okupati se u zlatnim valovima i umiti se plavetnilom. Poput divlje zvijeri. Bilo je u tome nešto novo i sramotno slatko. Navečer se jedva vratio, umoran, crn od sunca poput Cigana i rukama punih cvijeća.

Kći vlasnice poslužila je večeru. To je bio onaj „aj!“ od jutros, uplašeno, mlado, plavokoso, nježnog obrisa tijela, prćastog nosa i plavih očiju.

Kirilo je ispružio ruku.

– Jesam li vas uplašio jutros?

Prasnula je u smijeh i napućila ružičaste usne, pune i vlažne.

I ponovno je Kirilo osjetio nešto neobično u sebi, počele su ga privlačiti crte usana i njihova ružičasta vlažnost.

Pa, naravno, uplašila se, čistila je, nije bila odjevena i nije očekivala da će netko otvoriti vrata. On moli da mu oprostí jer nije mogao znati da u tome domu ima takva djevojka... „Kakva takva?“ – „Pa, takva, takva... gospodica Olena...“ – „Olena?“ – „Jesam li pogodí da se zove Olena?“ – „Ha-ha! A možda i nije Olena?“ – „Ne, to je Natalja.“ – „Točno! Ha-ha!“ – „Još nisam pogodí? Sad sigurno: Varvara, Nastja, Oksana, Marija...“ – „Ne i ne, nikad neće pogodí, ali ona zna da je on Petro.“ – „Ne, ne nije tako...“ – „Petro, Petro, Petro...“

Iz druge kuće vikala je vlasnica:

– Ustjo, gdje si nestala?!

Aha, sad su stvari jasne kao dan. Na prvom susretu s gospođicom Ustjom darovao joj je ovo cvijeće. „Ovaj korov?“ Pa, kad je to već korov, uzet će ga natrag.

Ali Ustja je već zgrabila cvijeće i pobjegla iz sobe.

I sutradan pisma nije bilo. Kirilo je bio ogorčen. Svinjarija, odvratno! On gubi dragocjeno vrijeme, a oni ondje sjede prekrivenih ruku. I to je stranački posao! Vraga zna. Kakve su to zapovijedi pobogu! Hodao je po kući velikim i laganim korakom, kao da ga je zloba odvojila od zemlje i puhao je na plamen bijesa da rasplamsa požar. A istodobno, negdje iz dubine, podzemni su izvori izvirali i gasili tu vatru. Pokušavao je uhvatiti neiskrenost i osjećao je ravnodušnost koja je lutala u njemu poput sjene brzog oblaka. I to je u njemu izazvalo bijes. Treba ići u grad i raspitati se. Brzo se spremio, izašao na ulicu i... skrenuo u polje.

A čim mu je za oko zapelo zelenilo što se kotrlja bujnim valovima livada i šuma, čim se nebo spustilo i nježno dodirnilo lice poput paperja, čim mu se zlačani napitak zraka ulio u grudi, obuzeo ga je slatki umor, kao čovjeka koji se ustao sa smrtne postelje, i sve, što je živio, palo je negdje u ponor: težak rad, uzbuđenje zbog opasnosti, miris krvi i borbe... Kao da se tek jučer rodio, zajedno s mladom prirodom. I nije imao snage, nije se htio baviti time što mu se događa, stresao je sa sebe sve misli i sumnje kao guska vodu s krila, nakon što prepliva rijeku.

Polako je hodao kroz polje raži i gledao drugim očima... ne, ne drugim, već onima koje su dugo spavale pod težinom iznemoglih vjeđa, gledao je kako je počinjalo ključati mlado žito plavom pjenom klasja, kako su valovi udarali u crnu šumu. A šuma je nekamo išla. Borovi su nekamo išli, išli su redovi visokih panjeva. Na vrhovima, žutima poput ananasa, ležale su crne krune, poput dlakavih šubara. Išli su izdaleka, prelazili rijeke, ljubičaste ceste, duboke močvare i zaprljali su noge jer je polovica panjeva bila siva, poput osušenog blata. Prolazili su i nestajali u tamnosivoj magli.

Kad je Kirilo ušao u šumu, noge su mu počele proklizavati kao na parketu, iznad glave na neobičan način savijale su se grane, klupka žutih riđovki, njihalo se bujno granje, poput fotelja gdje se odmaralo Sunce, a grančice, snopovi borovih grana prostirali su se na nebu poput puta izvezenog na plavoj svili. I Sunce je sijalo iza njih, kao iza kineskog paravana.

Iza šume livade su drijemale poput vode stajaćice pod pokrivačem vodene leće. Sjene letećih oblaka lutale su nad njima, bacale se poput hrtova, njušile i nestajale na plantažama rezeda.

Nailazio je na mala jezera koja su se sjajila kao ljuska i trzala poput srebrne ribe bačene iz rijeke na travu na obali. Ili je nailazio na velika – sa zidom od plave trske, s bijelim licem vodenih lopoča, s blatnjavim obalama, crnim i sjajnim poput mokrih leđa nilskih konja, s toplim zrakom vode i mulja.

I sve je bilo tako zdravo, netaknuto, bezbrižno i sve je pjevajući veličalo odsutnost ljudi...

Kirilo više nije niti pitao vlasnicu za pismo. Ali jedanput dok se pripremao izaći, ona mu je sama dala pismo.

Aha! Zar je to za njega? No, dobro, dobro... Automatski ga je uzeo i ne gledajući, stavio ga u džep. Što ona kaže? Dolazio je k njemu i nije ga pronašao? Je li gospođica Ustja napravila taj prekrasan buket? Što? Molio je da danas obvezno dođe? No, dobro, dobro... Predivno cvijeće – i kakav ukus ima ta gospođica Ustja...

Sada je po cijele dane ležao na obali rijeke i gledao u nebo. Privlačili su ga oblaci koje je promatrao, ti nemirni nebeski stanovnici, vječno živi, vječno u pokretu. Ponekad je dolazilo do narodnih ustanaka. Jurile su ogorčene gomile, crne od bijesa, zastrašujuće, s rikom, uz praskanje pušaka, uz vatrene bombe, s crvenim zastavama. Trajali su nebeski ratovi, padala su trupla, a njima su novi redovi gazili po grudima. A nepoznato je tko je pobijedio.

Ili je ponovno bilo mirno i svjetina je šetala kao po bulevarima. Veselo i lagano plovile su zajednice u bijelim i plavim pokrivalima, nježne djevojke, punašne žene, rumena djeca i sve je bilo puno radosti i smijeha.

Ponekad bi se pojavili blijedi oblaci, dugi, tanašni, prozirni, kao da su sušičavi, i prešetavali bi se negdje u lječilištu iznad plavog mora.

Ili su ovce pasle, cijela stada bijele janjadi, a pastir je zlatno Sunce.

Kirilo je promatrao kreativnost koja se odvijala na nebu. Netko nepoznat, veliki majstor, od sive mase oblikovao je zvijeri, ljude, ptice, kuće, kule, čitave gradove i puštao ih na slobodu kako bi naselio njima nebo. Ali sve je to bilo svježije, nije se stiglo stvrdnuti i gubilo je formu. Zvijeri su postajale kule, od ljudi nastajale su planine, iz gradova ptice, kuće su poprimale oblik ljudi koji su se ponovno pretvarali u stijene koje su okružile duboka, poplavljena jezera. Padali su raskošni hramovi, topio se snijeg u Alpama, a ružičaste latice opadale su s bujnih ruža. Netko nepoznat već je bjesnio, stvarao je zmajeve, krilate konje, grifone i krokodile, ali čak su i oni živjeli samo nakratko da bi se pretvorili u nešto novo. Tada je, iscrpivši se, u očaju, sve zajedno pomiješao u sivi kaos i sam se pretvarao u tugu.

Sjene i njihovi životi također su bili zanimljivi. Kirilo je zurio u njih dok su se oni grčili pod grmljem, panjevima drveća, pod obalom rijeke, bilo im je bolno i neudobno. I tek tada, kako se Sunce umorilo i spustilo s vrha slave, sjene su polako i oprezno pomicale zgrčene udove,

rasle i gmizale sve dalje i dalje. Navečer su već pale svojom punom dužinom, pale su po dolinama bez kraja duge crne topole, tanke krilate vjetrenjače, šiljasti zvonici, tvornički dimnjaci – cijeli grad kiklopa, crn, nijem i podao.

Kirilo nije čuo prijekore. Ljepotu prirode i njezin spokoj požudno je ispijao, kao žedan vodu, bez razmišljanja i bez dvojbe. Kao nešto uobičajeno, nešto izgubljeno i ponovno pronađeno. Ponekad je izdaleka, kao iz zemlje, do njega dopirao odzvuk poznatih signala, ali tako slab, nemoćan, da bi odmah umro. I on ga nije želio slušati. Ali to ga je zato noćima mučilo. U snu se činilo da nešto mora, nešto sigurno mora učiniti, a ne može. Nema snage. Skuplja svu energiju, napreže volju, oblijeva ga znoj, i ne može. A mora... Boljelo je.

Probudio se slomljen, nemoćan, i prva zraka Sunca, koja se istegnula prema njemu kroz staklo, upila je snenu utvaru i povratila mu snagu.

Sad Kirilo više nije hodao sam, gospođica Ustja znala je divne kutke, oaze cvijeća. Hodala je ispred njega, svježja i čista, s istegnutom linijom tijela, i smijala se veselo i toplo poput Sunca. U šumi je sjedila negdje na grani i mlatarala nogama, čvrstim i mladim. Poput rusalke.²²

– Ne gledaj u mene.

– Ali ja želim.

– A ja ne želim.

– Svejedno mi je.

– Zatvorit ću oči.

– A ja ću ih otvoriti.

– Samo se usudi.

– Već sam se usudio.

– Aj!

I ponovno taj „aj“, tako visok, škakljivo-ženstven i srebrno-glasan.

²² *Mit.* šumska i vodena vila starih Slavena; rusaljka (HJP).

On ju je držao za ruke, a ona je zatvorila oči, skrivala lice, a smijeh joj je letio iz grla kao da šumski orasi padaju u kristalnu vazuu.

Razmjenjivali su riječi, prazne i beznačajne, kako bi jedno drugomu nešto rekli, i te riječi lijepile su se za njih poput strička koji je bilo teško otkinuti s odjeće.

Ona se izula na obali rijeke, šetala je po plitkoj vodi. U vodi su joj se mogle vidjeti noge, tako blijede, poput vijenca od narcisa. Plavetnilom rijeke plovili su i nestajali lagani oblaci i činilo se da je ona jedna od njih – ružičasta, prozirna, pozlačena suncem.

Kirilo je napunio pluća i strelovito odaslao obalom:

– Us-tja!

Tada bi visoka obala i njezine krivine, zid šume i sva brda sklopili usne baš poput Kirila i odgovorili mu:

– Us-tja!

A Ustja se smijala.

Zajedno su se poput dva slaka s jednog panja pojavljivali tu i tamo, brali cvijeće, tražili gljive pod lišćem, kupali se na suncu i u hladu, ili se držali za ruke, trčeći niz brda u bujne doline. I on nije mogao razlikovati nju od šuštanja šume, od leta oblaka, mirisa biljaka. Bila je tako naivna i tako lukava, znala je toliko malo i toliko mnogo, poput onog mrava koji gradi veličanstvene odaje i živi u tamnim gnijezdima.

Ležali su u visokoj travi, usred mora cvijeća, i osvrtnali se oko sebe, tamo na samom dnu, žutile su se gospine papučice i mali petoprst poput zrna zlatnog pijeska, a iznad njih su se uzdizali grozdovi čestoslavica, malo sivoplavi, malo gustoplavi. Crveni pomponi od djeteline, poput ježeva, podizali su čekinje trolista, a mirisna majčina dušica isplela je bradavkin tepih na obronku. Djetelina je u potpunosti otvorila kišobrane. Krila plavih leptira zalepršala su među njezinim bijelim šatorima. S vremena na vrijeme buba je sletjela na kišobran i lovila zrake sunca u zelenim ogledalima krilâ. Ustja je zadržavala dah kako ju ne bi uplašila. Tmurna gospina trava izbacivala je mnoštvo zvijezda, svjetložutih, ali tužnih poput zlatnih kićanki na crnim stranicama mrtvačkog sanduka, a pored nje pupala je siva i čvorasta stabljika cikorije iz koje su na nekim mjestima izbijali plavi cvjetovi, izbljedjeli i raščupani. Iz trave jarmen nije skidao oka s Kirila. Zvončići su zvonili livadom i sijali tugu, tako delikatni i tako nježni, da su se i sami čudili kako preživljavaju na svijetu. Nepristupačna kopriva, bremenita sjemenom, kao pčela peludom, kao gazdarica, vrijedno je šaputala u svojoj jazbini.

I tamo se ponovno maljavi različak sagibao na sve četiri strane, kao da želi zasuti sve prostore plavoružičastim cvijećem. U daljini je konjska kiselica, pocrvenjela na suncu, ispuštala smeđi dim poput pogrebne baklje, a divizme su stajale ozbiljno poput zlatnih menora u drevnim hramovima. Kirilo je Ustji pokazivao doline, gdje je iz mlječičke, iz njezinih sočnih i vlažnih stabljika, kao iz kravljeg vimena misteriozno curilo mlijeko, od donjeg dijela koji je imao boju tamnog bora do žutih okruglastih rozeta. Na visinama izrastao je sivi pelin poput džungle i ispuštao je gorki miris, gusti i zagušljivi.

Tu i tamo pružale su se mačje šape prema Suncu, suhe, bez duše, meke poput baršuna, a između njih poljska je metvica ukrasila svaki par listova pojansom od bradavki. Ustji i Kirilu činilo se da su se naivni karanfili crvenjeli u travi poput dječjih lica, a iznad njih svoje je grane savila tužna žutica i plakala zlatnim suzama. Plavi, čak i tamnosivi stričci odvojeno su zauzimali velike prostore. Izgledali su poput napuštenog ognjišta koje je umiralo predsmrtnim plavim dimom. I tamo na livadama, svijetlio je žuti maslačak, poput zvijezde na nebu, slak se okretao na jednoj nozi, stolisnik se čvrsto priljepio za zemlju, stola je kimala sivim granama, a na grašku su sjedili bjeloružičasti, crvenoplavi i narančasti cvjetovi kao leptiri. Bila je to orgija cvijeća i bilja, opojan san Sunca, nekakva raskoš boja, mirisa, oblika...

Ustja je ležala i grizla nekakvu stabljiku, a Kirilo je nagnuo prema sebi grm zelene trave i dotaknuo ga je vrelin licem. I tako bez riječi, bez nagovaranja, ukrstili su poglede poput četiri najljepša cvijeta, a usne su posegnule za usnama. I slatka vlaga stopila se s okusom gorke trave...

Jednom nakon toga nešto se dogodilo. Kad je bio sam, usred noći u svojoj kući, netko je dobio riječ:

– Izdajica.

Glasno i razgovijetno.

Izdajica? Tko?

Kirilo je pogledao oko sebe, ali sjene su tiho ležale, a slike na malograđanskim tapetama mirno su se presijavale u svjetlu lampe.

Sjeo je na krevet i nesvjesno se primio za džep, tamo gdje je još uvijek bilo neotvoreno pismo. Ali nije ga izvadilo. Nekakvo neprijateljstvo, nekakvo gađenje zarežalo je u njemu, poput uznemirenog psa, a ruka mu je bespomoćno pala unatrag. Osjećao je umor i mirno je sjedio te osluškivao, kao da je ta riječ odzvanjala u njegovim praznim prsima. U prsima, iz kojih se

odjednom povukla krv, potekla je hladnoća, kao u pukotinu. Tada je momentalno postalo zagušljivo, vrući val podignuo se odnekud odozdo, ispunio tu prazninu, udario u glavu i potjerao Kirila iz kreveta.

Kvragu! On ima pravo. Pravo na puni život, pravo na dvadesete... Pravo jednog života koji se više neće ponoviti... Tko će zabraniti? Tko može? Tko može ugaziti njegovu „ja“, izbrisati sve boje, uništiti miris... iako bi to bilo potrebno za tisuću drugih? Drugih, koje čak i ne poznaje. Kvragu! Neće im dati sve... ima pravo i sebi nešto ostaviti...

Sve je u njemu ključalo i tjeralo ga da se kreće po kući, od zida do zida, od kuta do kuta.

„Izdajica!“ Neka mu kažu sve to u lice! Tada će vidjeti...

Njemu su to rekli u lice! To drugo što je živjelo u njemu, ono istinsko i nemirno „ja“. „Ja“, koje je tako jasno gorjelo u njemu... u plamenu je izgorjelo sve osobno, nečisto, zvjersko. Ali prvo se natjecalo, borilo, htjelo živjeti, vikalo o svojem pravu i privlačilo k sebi.

Pomirio ih je umor. Bezbojan i mutan, drijemao je negdje u dubini, poput magle pod vodom, i samo je čekao od ondje ispružiti svoj ljepljivi zagrljaj...

Što se događalo u svijetu? Je li znao? Nije niti imao želju. Novine nije čitao, pisama nije bilo i nitko ga nije posjećivao. Na početku je i bilo posjeta, no kako Kirila nije bilo, i to je prestalo.

Istina, navečer, kada je grad tiho blistao i tiho uzdisao od dnevnog umora, on primio je Ustju za ruku i otišao ondje.

Lutali su ulicama kao po crnim kanalima, naslanjajući se jedno na drugo, i na kraju su se zaustavili negdje ispod prozora da poslušaju glazbu. Sakrili su se u hlad i lovili zvukove. Ustja je voljela veselo, pjevušila je stihove i udarala je prstenjem uz taktove, a Kirilovi su zvukovi skakali poput plamena, rascvjetavali su se poput cvijeća prije izlaska Sunca. Plivali su na valovima svjetlosti koji su se slijevali s prozora i rađali tugu. Za nečim prekrasnim i nepoznatim, tako dalekim i tako bliskim...

Odjednom je nešto crno i dlakavo zaklonilo svjetlo i prekinulo glazbu.

– A!

– A!

– To ste vi?

– Ja.

Crno je treslo bradom i velikim slamnatim šeširom, treslo je Kirilovu ruku.

Kojim dobrom?

Lagano ga je zagrlilo oko struka i povelu sa sobom.

Sagnulo se i upitalo.

Ne može? Ništa zato. Nedaleko odavde, na dači²³. Kada vidi ženu i njihov život, prisjetit će se prošlosti. Dvije godine... da, da, dvije godine kako su se vidjeli...

Kirilova je ruka ležala u tuđoj ruci, a prijateljska toplina milovala ga je, ali osjetio je neku neraspoloženost. A! Opet te novine... i ti razgovori... ponovno je crna utvara koja traži da se žrtvuju krv i snaga.

Ne, on ne može.

Sjeća se on tog „razbojnika“ koji je grmio na skupovima, pozivao na borbu, vruć, hrabar, omiljen... i njegove supruge, tako malene, živahne, koja je još donedavno bila središtem. „Drugarice Marija...“ Kojim su čudom oni još uvijek na slobodi?

Ne, on se nije želio naći među njima.

Njega su molili, pokušavali nasilu odvesti, a ujutro je već bio na dači.

Dočekala ih je „drugarica Marija“. Izgledala je debelo i grubo u svom ogrtaču koji je nabrzinu zakopčavala na golom vratu, ova debela guska! Bila je tako sretna, ali posvuda – o, kakav nered!

Stisnula je ruku i odjurila do stola, odakle su odjednom pale zamotane novine, neotvorene, u magli prašine.

Ili ih ovdje ne čitaju?

Ivan se tako dobrodušno nasmijao i presvukao se odmah u široku bluzu. Kroz prozore vidjele su se gredice kupusa i šuma kukuruza, a negdje u blizini kokoš je majstorski kokodakala poput „drugarice Marije“. Na balkonu ih je čekao čaj.

Ispijajući čaj, Ivan je, kao da mu se žuri, povišenim glasom počeo razgovor o aktualnim događanjima. Marija je stisnula usne i uz izraz intenzivne boli uporno miješala čaj. Bilo je vrlo

²³ Kuća na ladanju, ljetnikovac (ob. u Rusiji) (HJP).

glasno, možda i preglasno, kao da su riječi padale u praznu bačvu i rasle u njoj. Nešto je nepotrebno i lagano bilo u njima, kao da je bolesnik tješio bolesnika na smrtnoj postelji. Svi su osjećali, Marija, koja je uporno miješala čaj, Kirilo, s neprijateljstvom umora, Ivan, koji je glasno bacao lijepe riječi – svi su osjećali da negdje u blizini, u susjednoj sobi, leži mrtvac kojeg se mora i ne smije zaboraviti. I samo se zbog toga vodio razgovor.

Čak je i kokoš pod nogama kokodakala o tome, ali na nju se nije obraćalo pažnju. Tek kad su pilići skočili na noge, a odatle na stol, i otkotrljali se poput žutih klubaka, između čaša, Ivanove su se riječi razvukle u smiješak i otkotrljale niz crnu bradu.

– Pi, pi, pi... – Ivan je tiho tepao ne samo ustima već i očima, i upleo je žuto klupko u banditovu crnu bradu.

– Pi, pi, pi... – Marija je ispružila usne i privila žuto paperje na svoj ružičasti vrat.

Zrak je postao lakši, stolci su se slobodno pomicali, razgovor je odmah oživio i odjednom prešao na pasmine pilića. Kirila su zamolili da pregleda seosko gospodarstvo.

Krava se zvala Gaška, imala je lijepo vime i svima je lizala ruke. Pačići su se kotrljali među nogama, sivi i okruglasti poput grumena zemlje, pametne kokoši, držeći svoje neskromno zašiljene repove, prekapale su po gnoju i redovito su nesle na radost vlasnice. Možda on želi inspicirati jaja? Narančasti bik raširio je noge i tupo se zagledao u ogradu, ali bio je visokog roda: njegovu biografiju vrijedi poslušati. Svinja kopa dvorište.

– Ne bojte se, sagnite se... Češkajte... Češkajte... između nogu, on to voli... Ah ti, svinjče jedno! Čistokrvni berkširac...

– Ali, Ivane: jorkšir...

– Hm... čudno... uvijek si zbunjen...

– I odjednom mu pogled pade na vrt, na plavo more kupusa.

– Marusjo, vidiš li?

– Ah, Bože... svinje u vrtu... Potrči i zaustavi ih...

Štap je napukao, tijelo je poskočilo... Uše! Iš-iš!... Noge su udarale, bluze su treperile među zelenilom... Aj-aj! De-de!... Otvori kapiju!... Rok-rok... rok-rok...

Tvrdo, čekinjasto rezalo je zrak poput lopte i češkalo se o noge... Puhalo je toplom ljudskom parom, zazviždao je kratki dah, treperila su crvena lica – i tada je Kirilo vidio koliko je snage koštala potjera...

Sve je to bilo tako daleko od onoga čega se Kirilo bojao kad je dolazio na daču. Ovdje može biti miran. Odakle se, umjesto mira, u prsima pokrenulo nešto neprijateljsko i iritantno? Neko oštro pitanje koje je stajalo preko prsa i ubadalo? Nešto neočekivano neugodno?

Radnim danima Ivan je odlazio na posao i vraćao se kasno – u vrijeme ručka. Psovao je moderno zemstvo u kojem je službovao i zlonamjerno ismijavao liberale koji su tako brzo promijenili ovčju kožu u vučju. Skupljao je sve gadosti suvremenih odnosa, prljavu i krvavu pjenu života – i u tome se osjetila zluradost. Tako je bolje. Neka bude tako. Sjajno!

Donosio je vijesti. Između prve i druge žlice boršča izašao je s vijestima o smrtnoj kazni. Osam obješenih. Troje je osuđeno na smrt. Svi mladi, jedva su počeli živjeti. Riječi su zapele u boršču, a u stanci je postalo poznato da po selima strijeljaju ljude poput divljači. I sve je rečeno s takvom mirnoćom, čak i s hladnoćom, kao da su to činjenice iz srednjeg vijeka koje se mogu spomenuti, ali ne i razumjeti. Mariju su ponekad zanimali detalji – bombom otkinute noge, osakaćena djeca, mjesto smrtonosne rane, ali sve je to u trenu potisnula briga o tome je li kolač prepečen. Zaboravljala je na otkinute noge, mrtvu djecu i obješenu mladež te je trčala u kuhinju svađati se.

Poslijepodne su legli spavati. Spavati – i to nakon ručka! Možda su čak i hrkali – govornik sa skupova Ivan i „drugarica Marija“!

Kirilo je odlazio iz kuće kako to ne bi slušao.

I Kirilo je spavao, istina, ne danju, a noću su ga mučili snovi.

Tvrdoglavo je sanjao da nešto mora... obvezno, do boli osjeća da nešto mora učiniti... mora – i nema snage, ni sam ne zna što mora...

Navečer je iz susjedne dače dolazila kovrčava studentica koja je odnekud poslana. Na licu je donosila nevjerojatno oduševljenje koje nije s ovoga svijeta, a pod pazuhom imala je knjigu, bila je rado viđena. Marija ga je ljubila, a Ivanov osmijeh plivao je kao valovi preko njegove crne brade. Kao da su cijeli dan čekali njezin dolazak i sada su sjedali za stol. Uz svjetlo lampe, u maloj sobi koja je bila poput otoka u morskoj noći, oni su čitali. Nešto čudno, nezdravo,

neuobičajeno s mirisom mošusa – *U suprotnom smjeru*²⁴ Huysmansa, *Vrt muka*²⁵, gdje je ljubav trunula poput rane, a „Ja“ rascvjetavalo se poput bujnog otrovnog cvijeta; orgije duha i tijela, natprirodni instinkti i taj protest protiv svega...

Ili su se svađali.

Tada su im lica gorjela, vrhovi Marijinih ušiju su se crvenili, a oči blistale, Ivan je hodao po sobi nadahnutog izraza lica i sve iznenađivao primjerima najboljih govora, a studentica je sjedila u nevjerojatnom oduševljenju, poput kraljice u podvodnom kraljevstvu.

I što je više od tog užasa i jada, koji su omotavali stvarnost, bila udaljena pomisao ili fantazija, to su se njih troje jače držali za stvarnost, kao da su žurili preplivati, zatvorivši oči nad dubinom u kojoj su počivale olupine nedavno uništenog broda.

Čitanje je kasno završilo. Ivan je studenticu odveo kući, a po povratku našao je ženu kraj lampe. Prekrivši uši dlanovima, ubrzano je završila s čitanjem knjige, a u tišini su stranice lepršale, kao da ih je vjetar listao.

Trebalo je leći spavati, ali nisu se mogli složiti tko će dobiti knjigu preko noći.

– Ti ćeš sutra završiti s čitanjem jer ja ujutro idem na posao. – protestirao je Ivan.

– Ostalo mi je nekoliko stranica. Čini se, da bi me možda mogao ostaviti na miru... – ljutila se Marija.

– Ti se brineš samo za sebe...

– A ti?

I nastala je scena.

Sad već nitko ne izbjegava oštra, goruća pitanja kao prvog dana kad je Kirilo došao na daču. Gost je već dobio pripadajuću počast, što je još potrebno? Ali to, poput kontrasta, ustalo je nepozvano i govorilo. Nešto bezizražajno, mučno, uznemirujuće – i ponekad se Kirilu činilo da samo što nije pohvatao, samo što nije dokučio što točno mora učiniti...

Svaki put kad bi se Ivan poslijepodne budio s blago natečenim očima, blijedim licem i raščupanom kosom te dugo i slasno zijevao, Kirilo bi se nekako zgrčio i pobjegao iz kuće da to ne gleda...

²⁴ <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26769>

²⁵ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41119>

A neće li i sutra biti isto – posao, telad, simbolizam i kupus? Natečene oči i zijevanje?

Bilo mu je dosta tog „mira“. Gušio ga je taj zrak, i da nije shvatio kako se to dogodilo, napokon je dobio:

– Kako možete... vi... Svinjarija!

Bio je uzbuđen; teško je izgovarao riječi, kao ispod gomile tereta gdje su dugo ležale.

– Vi, što... kad je oko nas...

One su boljele, nisu pogađale samo Ivana, ove su riječi tako kratke i oboje su ih razumjeli. Trgale su sve prepreke i letjele poput raketa.

Kako je mogao?! Ivan je slegnuo ramenima. A što može učiniti? Usred općeg uništenja, apatije, umora? On nije heroj... i tko ima pravo od njega zahtijevati herojstvo? Radio je kad je to bilo moguće... Nitko nema pravo.... da, da, nitko nema pravo zamjerati mu...

Povisili su glas i obojica vikali. Srdito, gnjevno. I u svakom je zasebno vikala vlastita bol, sram, vapaj, vikao je umor... vikala je potreba. Udarajući drugoga, ranjavaš sebe...

Srditi su se razišli, oboje uznemireni.

Kirilo je dugo lutao, dok se nije malo smirio. Je li bio u pravu? Je li nepotrebno izvrijeđao Ivana? Ne, treba nanovo preispitati slučaj, bez ljutnje, mirno. Sad mora vidjeti Ivana. On vjerojatno, siroti, pati negdje nakon grube scene. Natrag, kući! Ovdje je blizu... Već se bijele zidovi... ograda, plavi kupus... A ovdje...

Ugledao je Ivana i Mariju kako sagnuti plijeve gredice.

U zelenoj nizini, okupanoj večernjim suncem, među kupusom, nazirale su se samo njihove okrugle zadnjice, velika crna i manja plava, nepomično stisnute poput amblema mira. I bilo je u tom prizoru nešto toliko ogavno, toliko odbojno da se Kirilo stresao.

Nije otišao u vrt, već kod sebe. I prvo što je učinio, gurnuo je ruku u džep i izvadio pismo. Otrcano, zgužvano i sivo. Razderao je kuvertu i čitao. Ne, još nije kasno. Napokon je pronašao ono što mora učiniti! I kad je secirao uništeno pismo ispod prigušenog svjetla, s balkona je Marijin glas dopro do njega:

– Dođi piti čaj! Danas imamo pitu!

– Pi-ta, ta-ta... Ivan je tiho pjevušio u dobrom raspoloženju, kao da se ništa nije dogodilo.

Ali Kirilo nije odgovarao.

Spremao se za put.

2.3. Переклад критичної статті О. Гнідан *В дорозі*

*Na putu*²⁶

Poraz revolucije 1905. doveo je do potpunog nazadnjaštva. Sve je progresivno potisnuto, sve je razumno i demokratsko postalo ilegalno, određeni je dio inteligencije demoraliziran. Književnost je pretrpjela neviđen pritisak cenzure. Među književnicima zavlдало je mudrovanje, neodlučnost, unutarnji sukobi; preispitivanje vlastitog idejnog kreda, a samim time i čeprkanje po vlastitoj individualnoj psihologiji. Spektar takvih osjećaja tog doba vidljiv je u pripovijetki *Na putu* (*V dorozі*, 1907).

Središnja je figura pripovijetke Kirilo – aktivni revolucionar i borac za ideje revolucije u postrevolucionarnom razdoblju. Kirilo je već prošao cijeli put revolucionara. Konstantni boravak u napetom i nemirnom ozračju ogradio ga je od čitava vanjskog svijeta koji nije neposredno povezan s aktivnim radom.

Evo puta Kirilova: „Ozračje je bilo užareno, uznemirujuće, a u isto vrijeme osjećala se opasnost i borba, stalni pad i uspon, procvat nade i očaj, osjećaj snage i slabosti i beskrajno dug put na kojem su toliki već pali...“. I najvažnije, taj vječni „moraš“ koji je uvijek ondje gdje je potrebno potpaliti i rasplamsati ono što je ugaslo. Kirilo je „morao“ žrtvovati sve: obitelj, čari mladog života, osobne navike, pa čak i prezime (zamijenilo ga je poopćeno „drug“).

Uzavreli, uznemirujući ugođaj borbe, „taj vječni moraš“, koji ga je tjerao da spoji ono što je bilo pokidano, da rasplamsa ono što je bilo ugašeno“, to je korjenito promijenilo njegovu percepciju svijeta: žena je za njega ili drugarica ili neprijateljica, pjesma je samo nešto što nadahnjuje i poziva na borbu. Priroda – vrijeme – mogu biti ili povoljni ili nepovoljni za djelovanje.

Odvojen od obitelji, lišen svega što uljepšava mladost, Kirilo ne samo da je izgubio „stare navike i potrebe mladog života“, već se čak i fizički promijenio: „Dvadeset i tri godine, udvostručene u sjenama na mršavu licu, u borama na čelu, kao da su se odrekle svojih prava, isušile mu mladost...“

Siže pripovijetke temelji se na prikazu unutarnje borbe u duši junaka, na oštrom antagonističkom sukobu između osjećaja odanosti dužnosti revolucionara i naklonosti prema

²⁶ Текст перекладено за: Історія української літератури. Кінець ХІХ – початок ХХ ст.: У двох книгах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / ред. О. Д. Гнідан. Київ: Либідь, 2005. С. 325–328.

ljepoti prirode, čarima glazbe i riječi te privlačnosti žene što je toliko svojstveno čovjeku, posebice mladom. U tu svrhu Kocjubinski svog junaka smješta u takve uvjete u kojima bi najjasnije trebala doći do izražaja njegova principijelnost, građanska nepokolebljivost i predanost teškom zadatku. Dok je čekao novi stranački zadatak, Kirilo je u jednom trenutku pao pod utjecaj impulsa koji su prirodni za mladu osobu, ali nespojivi s revolucionarnom borbom.

No, iznad svega, Kirila je očarala ljepota prirode. Dosad je priroda za njega bila: „dan ili noć, zima ili ljeto – vrijeme je koje je ili nije pogodno za rad“. Pred njime se otkrila njezina bogata i živa ljepota: dašak ljetne noći, „zlačani napitak zraka“, šuštanje mlade raži pod naletima vjetra, njihanje raštrkanih grana drveća i „sjene letećih oblaka“ na zelenim livadama. Sada je po cijele dane „ležao na obali rijeke i gledao u nebo“, gdje su ga posebno privlačili oblaci, „ti nemirni nebeski stanovnici... vječno živi, vječno u pokretu“. „Ljepotu prirode i njezin spokoj požudno je ispijao, kao žedan vodu, bez razmišljanja i bez dvojbe. Kao nešto uobičajeno, nešto izgubljeno i ponovno pronađeno“.

Prisilna pasivnost natjerala je Kirila da na ženu gleda drukčije. Dosad je za njega ona postojala samo kao „drugarica ili neprijateljica“. No, tad se zbližava s gazdaričinom kćeri Ustjom. Neočekivani jutarnji susret s djevojkom, banalni razgovori za večerom, a zatim šetnje livadama i šumom. Pred mladićem se počela otkrivati Ustjina ženska privlačnost, a u njegovu se srcu rađala ljubav.

Tad je gazdarica sama dala Kirilu pismo koje je s takvim nestrpljenjem iščekivao, no sada mu nije bilo do toga. Kocjubinski suptilno prikazuje svaku najtajniju misao svog junaka, promjenjivost njegovih osjećaja i psihološki objašnjava tu evoluciju. Kad drugi dan nakon njegova dolaska pisma nije bilo, Kirilo je bio ogorčen. Iz njegovih usta izašle su kletve i prijekori. Tehnika upravnog govora, kojom se novelist često služi, omogućuje čitatelju da osjeti pravo unutarnje stanje junaka. Kirilo je pokušao plamen bijesa „rasplamsa požar. A istodobno, negdje iz dubine, podzemni su izvori izvirali i gasili tu vatru. Pokušavao je uhvatiti neiskrenost i osjećao je ravnodušnost koja je lutala u njemu poput sjene brzog oblačka. I to je u njemu izazvalo bijes.“ Uzburkane osjećaje junaka, u čijem su životu počeli prevladavati iznimno osobni podražaji, uvjerljivo potvrđuje i njegovo svakodnevno ponašanje. O tome svjedoči jedna od brojnih činjenica: čekajući zadatak, Kirilo je želio otići u grad, raspitati se, „brzo se spremio, izašao na ulicu i... skrenuo u polje“.

U trenutku uručjenja pisma Kirilove replike obilježene su psihološkom istinom i logičnom motivacijom: „Aha! Zar je to za njega? No, dobro, dobro... Automatski ga je uzeo i ne gledajući, stavio ga u džep. Što ona kaže? Dolazio je k njemu i nije ga pronašao? Je li

gospođica Ustja napravila taj prekrasan buket? Što? Molio je da danas obvezno dođe? No, dobro, dobro... Predivno cvijeće – i kakav ukus ima ta gospođica Ustja...“ Očito Kirilu zadatak sad nije u prvom planu, već... gospođica Ustja.

Dubina psihologizma kod Kocjubinskog temelji se na razumijevanju čovjekovih misli i osjećaja, na realističnom prikazu njegova nerijetko proturječnog stanja. Kirilovo oklijevanje, njegova borba sa samim sobom, želja da se opravda pred vlastitom savjesti odlično su preneseni u prizoru noćnih razmišljanja kada je „istinsko i nemirno ‘ja’, ‘Ja’, koje je tako jasno gorjelo u njemu... u plamenu je izgorjelo sve osobno, nečisto, zvjersko“, dobacilo mu je izravno u lice, dobacilo glasno i razgovijetno: „Izdajica“. Doduše, tada se Kirilo još opravdavao filozofiranjem o „pravu na puni život“, „pravu na dvadesete“, „pravu jednog života koji se više neće ponoviti“.

To je „pravo“ podsjetilo na sebe pri prvom susretu s Ivanom. Sjećajući se „tog ‘razbojnika’ koji je grmio na skupovima, pozivao na borbu“, Kirilo se opire uspostavljanju bližeg odnosa s njim: „...Osjećao je neku neraspoloženost. A! Opet te novine... i ti razgovori... ponovno je crna utvara koja traži da se žrtvuju krv i snaga.“ Ali, kao što znamo, ni Ivan ni „drugarica“ Marija više nisu bili isti kao prije, štoviše, sada su skinuli maske, a susret s odmetnicima, kao i mučnina s kojom su gledali na svoje sadašnje živote potakli su u Kirilu moralni oporavak.

Prikaz izdajnika, onih koji su iznevjerili cilj revolucije, što su ogrezli u sitom građanskom životarenju, koji nakon u žurbi izgovorenih riječi o ljudima osuđenim na smrt, o krvavim masakrima u selima, jedu boršč, predstavljen je velikom uopćenom snagom satiričkog razotkrivanja: „Mariju su ponekad zanimali detalji – bombom otkinute noge, osakaćena djeca, mjesto smrtonosne rane, ali sve je to u trenu potisnula briga o tome je li kolač prepečen. Zaboravljala je na otkinute noge, mrtvu djecu i obješenu mladež te je trčala u kuhinju svađati se.“

Krava, svinje, pačići, kokoši, kupus – na to se sveo život ovih „revolucionara“. A kad bi se počelo govoriti o politici, Ivan je skupljao „sve gadosti suvremenih odnosa, prljavu i krvavu pjenu života – i u tome se osjetila zloradost.“ Ponekad je u njihovu daču dolazila „studentica koja je odnekud poslana“ i onda je pod lampom započinjalo čitanje opuštajućeg dekadentnog piskaranja „gdje je ljubav trunula poput rane, a „Ja“ rascvjetavalo se poput bujnog otrovnog cvijeta; orgije duha i tijela, natprirodni instinkti i taj protest protiv svega...“

Razotkrivanje odmetništva završava satiričnim prizorom iznimne snage, prizorom koji je sve preokrenuo u Kirilovoj duši, ponovno ga vrativši na put revolucionarne borbe. Nakon

svađe uznemireni Kirilo želi vidjeti i umiriti Ivana jer vjerojatno mnogo pati. Ugledao je njega i Mariju kako sagnuti plijeve gredice: „U zelenoj nizini, okupanoj večernjim suncem, među kupusom, nazirale su se samo njihove okrugle zadnjice, velika crna i manja plava, nepomično stisnute poput amblema mira. I bilo je u tom prizoru nešto toliko ogavno, toliko odbojno da se Kirilo stresao.“

Kao pravi „pjesnik ukrajinske inteligencije“, Kocjubinski je pokazao suptilno razumijevanje psihe, raspoloženja i svjetonazora revolucionara u njihovim različitim usmjerenjima. Bogat i sočan jezik, lakoničan i ispunjen dubokim sadržajem, te sklad prirode i raspoloženja likova (priroda je za Kirila prirodan dio njegova bića, ona je izvor lijepog, radosnog, vedrog – privlači, mami, opija) glavna su obilježja impresionističkog stila pripovijedanja.

Primjećujemo i osebujan, poseban ritam pripovijetke, usko povezan s raspoloženjima i doživljajima likova. Pripovijetka vrvi opisima prirode što stvara miran i polagan tijek života, a to je u suprotnosti s dinamikom psihologije likova. Odatle i metode gradacije u kompoziciji koje odražavaju autorovu sklonost psihološkoj analizi i preslikavanju suptilnih nijansi ljudskih proživljavanja te općenit pad dinamičnosti u razvoju fabule.

3. Збереження ідіостилю Михайла Коцюбинського при перекладі новели *В дорозі на хорватську мову*

3.1. Ідіостиль і переклад

Термін *ідіостиль* часто вживається паралельно з терміном *ідіолект*. Згідно з визначенням у *Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів* (2001: 67), **ідіолект** (від грец. *idios* – свій, особливий і *dialektos* – розмова) – це «мовна практика окремого носія мови; сукупність формальних і стилістичних ознак, що вирізняють індивідуальну мову». Інший термін, **ідіостиль** (гр. *idios*: особливий, неповторний і лат. *stilus*, від гр. *stylos*: паличка для письма), у *Літературознавчій енциклопедії* (2007: 406) визначається як «індивідуальний стиль, в якому виразні мовні утворення формують своєрідну систему, набувають неповторного емоційно-експресивного забарвлення». Тобто ідіостиль розглядається як індивідуальний стиль (письменника чи поета), система змістовних і формальних лінгвістичних характеристик, притаманних творам певного автора.²⁷

Ідіостиль автора формується різноманітними мовними засобами, властивими його мовленню. Він має свої стильові константи і домінанти, відображає стильову парадигму епохи, зв'язки з літературним процесом. Саме тому перекладознавці відзначають, що відтворення стилістики твору автора становить одну з найскладніших проблем для перекладача. Українська дослідниця питання відтворення ідіостилю автора в перекладі Марина Альошина (2018: 54) відзначає, зокрема, що при перекладі художніх творів, «необхідно, перш за все, визначити особливості ідіостилю автора, а саме: стилістичні прийоми, які він використовує, та стилістичні домінанти його твору». Через різні підходи до вивчення ідіостилю автора та застосування різних перекладознавчих стратегій і тактик переклади одного й того самого твору, зроблені різними перекладачами, можуть істотно різнитися. Обираючи ті чи ті виразальні засоби, автор розкриває власну картину світу, тому, як вважає відомий український перекладознавець та перекладач Віктор Коптілов (у: Альошина 2018: 54), «у художньому перекладі якнайточніше відображення змісту оригіналу має органічно поєднуватися з якнайглибшим відтворенням його стилю».

Для того щоб переклад адекватно сприймався в цільовій мові, він повинен викликати однакові реакції і асоціації, що й оригінал, однаково зацікавити читача.

27

<https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D1%96%D0%B4%D1%96%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BB%D1%8C>

Порушення стилістичної тональності оригіналу може призвести до зміни колориту. Тому для досягнення адекватності перекладу перекладач мусить вдало підібрати стилістичні відповідники мовних одиниць, дотримуватися єдності форми і змісту першотвору та передати загальну стилістичну тональність.

3.2. Особливості відтворення ідіостилю М. Коцюбинського в перекладі на хорватську мову новели *В дорозі*

Мова прозових творів М. Коцюбинського є явищем, яке посідає особливе місце в історії української літературної мови. Про мову митця Іван Огієнко писав так:

«У нього завжди мова барвіста, щиропритаманна українська фразеологія, а словник багатий, стиль писання легкий, захоплюючий, чим Коцюбинський більш в'яжеться вже з письменниками новішого часу [...]. Він єдиний в нашій літературі сміліше подав руку до мови галицької [...], й умів її по-мистецькому поєднати з мовою наддніпрянською.»²⁸

Дослідники мови творів письменника вважають його неперевершеним стилістом, а його твори – наочними прикладами віддзеркалення лексичної, фразеологічної і синтаксичної багатогранності української мови. Непересічність мовотворчості М. Коцюбинського полягає в тому, що він розширив внутрішні межі естетики українського слова (Русанівський 2002: 280). Зокрема, ґрунтовному дослідженні, присвяченому історії української літературної мови, В. Русанівський (2002: 280) відзначає, що художній манері М. Коцюбинського притаманні особлива ритмомелодика і економність мови (певну життєву ситуацію письменник намагається передати якомога меншою кількістю слів): «– А! – А! – Се ви? – Я. Чорне трясло бородою та великим брилем, трясло Кирилові руку»²⁹. Письменник вживав власне українську лексику, особливо з абстрактним значенням (*беззакон, здивовання, байдужність, певність, розвій, розпука, співчуття* та ін.). Трапляються в його мові запозичення (*алюзія, деспотизм, етикет* та ін.), так звані «галицизми» (*таким робом, робучий, спочувати, зарібок, хлоп, як ся маєте* тощо), а також локалізми, переважно центрально-українські (*гамалик, бурчак, гóрод*), подільські й західноукраїнські. Автор старанно уникав росіянізми, але вживав мови тих народів, які жили серед українців, – тому в його творах зустрічаються молдованізми і гебраїзми (Русанівський 2002: 281–282). Для мовотворчості М. Коцюбинського характерні свіжі високохудожні тропи й фігури. На плані синтаксису слід відзначити використання простих речень, а також поєднання коротких і довгих речень. Також дослідники мови

²⁸ Огієнко І. XIII. Каменярі української літературної мови. *Історія української літературної мови*. Київ, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/ohukt/ohu15.htm> (дата звернення: 27.07.2022).

²⁹ *В дорозі*, с. 226.

творів митця відзначають його майстерність у використанні кольорової гами, особливо в пейзажах.

У процесі перекладу новели *В дорозі* було виявлено низку особливостей мовної манери автора на лексичному і синтаксичному плані. Так, наприклад, було виявлено низку стилетвірних мовних одиниць: тропи (метафори, персоніфікації, метонімії, епітети, порівняння), стилістично марковані лексичні одиниці (застарілі й діалектні слова, розмовну й лайливу лексику), фразеологізми, а також вигуки.

Приклади відтворення деяких стилістично маркованих мовних одиниць на хорватську мову подаємо нижче.

3.2.1. Переклад метафор

1. Цілий ряд жертв, загин благородних, найближчих, чад крові і танець смерті , гарячий ворожий віддих, що припадає до сліду, й те вічне « мусиш », що гнало зв'язувать там, де розірвали, розжєврити те, що пригасало (В дорозі, с. 218).	<i>Bezbroj žrtava, smrti plemića, najbližih, miris krvi i ples smrti, vrelı neprijateljski dah koji ide po tvom tragu i to vječito „moraš“, koje je tjero da ideš privezati tamo gdje je puknulo, potrebno je raspiriti ono što se ugasilo.</i>
2. Вона одіхала од нього родину, у ній розплились колишні звички й потреби молодого життя ... (В дорозі, с. 218).	<i>Ono je odgurnulo njegovu obitelj od njega, u njemu su se zamaglile stare navike i potrebe mladog života...</i>
3. ...і на золоті неба, як на тлі візантійського образу, зачорніли сілвети тополь та дахів (В дорозі, с. 219).	<i>...a na zlatnome nebu, kao u pozadini bizantske ikone, postajale su crne siluete topola i krovova.</i>
4. ...наліво стелились зелені луки і вигинались фестони лісу (В дорозі, с. 220).	<i>...nalijevo pružale su se zelene livade i zaobljivali festoni šume.</i>
5. А як тільки в розкриті очі вступило зелене , що котилось буйними хвилями луків та лісу... (В дорозі, с. 221).	<i>A čim tu je za oko zapelo zelenilo što se kotrlja bujnim valovima livada i šuma...</i>
6. ... спека роботи, вогонь небезпеки, чад крові і боротьби ... (В дорозі, с. 221).	<i>...težak rad, uzbuđenje zbog opasnosti, miris krvi i borbe...</i>
7. Лежали у високій траві, серед моря квіток ... (В дорозі, с. 224).	<i>Ležali su u visokoj travi, usred mora cvijeća...</i>

8.	...зерна золотого ніску ... (В дорозі, с. 224).	... zrna zlatnog pijeska ...
9.	Часом на парасольку спускався жук і ловив сонце в зелене дзеркало крил (В дорозі, с. 224).	<i>S vremena na vrijeme buba je sletjela na kišobran i lovila zrake sunca u zelenim ogledalima krilâ.</i>
10.	Чорне трясло бородою та великим брилем, трясло Кирилові руку (В дорозі, с. 226).	Crno je treslo bradom i velikim slamnatim šešišrom, treslo je Kirilovu ruku.
11.	У вікна дивились грядки капусти і ліс кукурудзи... (В дорозі, с. 227).	Kroz prozore vidjele su se gredice kupusa i šuma kukuruza ...

3.2.2. Переклад персоніфікацій

1.	Природа зітхнула повними грудьми, зітхнув і Кирило (В дорозі, с. 219).	Priroda je udahnula punim plućima, a udahnuo je i Kirilo.
2.	... лоскотали чоло холодні краплі ... (В дорозі, с. 219).	... hladne kapljice šakljale po čelu...
3.	...як тільки небо спустилось і ніжно торкнулось обличчя... (В дорозі, с. 221).	... čim se nebo spustilo i nježno dodirnulo lice ...
4.	За лісом дрімали луки... (В дорозі, с. 221).	Iza šume livade su drijemale ...
5.	По них блукали міні летючих хмар... (В дорозі, с. 221).	Sjene letećih oblaka lutale su nad njima...
6.	Їх помирила втома . Безбарвна і каламутна, вона дрімала десь в глибині... (В дорозі, с. 226).	Pomirio ih je umor. Bezbojan i mutan, drijemao je negdje u dubini...
7.	У вікна дивились грядки капусти і ліс кукурудзи... (В дорозі, с. 227).	Kroz prozore vidjele su se gredice kupusa i šuma kukuruza ...
8.	І в кожному зокрема кричав власний біль , сором, кричала втома... кричала потреба... (В дорозі, с. 230).	I u svakom je zasebno vikala vlastita bol, sram, vapaj, vikao je umor ... vikala je potreba...

3.2.3. Переклад метонімії

1. ...скрізь **оточала** його атмосфера, густа й своєрідна, що **заслоняла** багато предметів... (В дорозі, с. 218).
...svugdje ga **je okruživalo** gusto i posebno ozračje, koje je **zaklanjalo** mnoge predmete...
2. Йшли довго душними вулицями, повними пилу, аж **сіло** сонце... (В дорозі, с. 218).
Dugo su hodali zagušljivim ulicama, punima prašine, sve do **zalaska** sunca...
3. Кирило вийшов у сад і якось разом **убрав** у себе важкі дерева... (В дорозі, с. 219).
Kirilo je izašao u vrt i nekako iznenada **upio je** u sebe teško drveće...
4. В грудях, од яких раптом **одпливла** кров... (В дорозі, с. 225).
U prsima, iz kojih **se odjednom povukla** krv...

3.2.4. Переклад епітетів

1. Атмосфера **гаряча, тривожна**... (В дорозі, с. 218).
Ozračje je bilo **užareno, uznemirujuće**...
2. ...і безконечно **довга** дорога... (В дорозі, с. 218).
...beskrajno **dug** put...
3. ...**гарячий** ворожий віддих... (В дорозі, с. 218).
...**vreli** neprijateljski dah...
4. Йшли довго **душними** вулицями... (В дорозі, с. 218).
Dugo su hodali **zagušljivim** ulicama...
5. Товариш говорив щось нервово, наче хотів впевнити не тільки Кирила, але й себе, що справа **цікава**, а тим часом в його **облізлій** фігурі і в **поруділім** пальті чулось щось **винувате** і **безнадійне** (В дорозі, с. 219).
Drugar je govorio nekako **uzbuđeno**, kao da je želio uvjeriti ne samo Kirila, već i sebe, da je posao **zanimljiv**, a u međuvremenu se u njegovoj **otrcanoj** figuri i **požutjelom** kaputu osjetilo nešto poput **krivnje** i **beznada**.
6. Кирило лишився сам і байдужно дивився, як ніч обгортала садок – **чорна, густа і тепла** (В дорозі, с. 219).
Kirilo je ostao sam i ravnodušno gledao kako **noć, crna, gusta i topla**, obavija vrt.
7. **Червоний** вогник цвів серед ночі... (В дорозі, с. 219).
Crveni plamen cvao je usred noći...

8. *Несподівано, раптом у чорну тишу щось впало. Живе, веселе і безтурботне* (В дорозі, с. 219).
Neočekivano, iznenada nešto padne u crnu tišinu. Živahno, veselo i bezbrižno.
9. *Природа зітхнула повними грудьми, зітхнув і Кирило* (В дорозі, с. 219).
Priroda je udahнула punim plućima, a udahnuo je i Kirilo.
10. *...лоскотали чоло холодні краплі, що спливало на нього зелене світло...* (В дорозі, с. 219).
...hladne kapljice šakljale po čelu, što je iznad njega lebdjelo zeleno svjetlo...
11. – *Ай!*
– *Aj!*
- Високе, чисто жіноче і різко-дзвінке, воно в блискавку злилось з рожевим тілом та з лопотом ніг* (В дорозі, с. 219).
Visoko, ženski u svojoj biti i oštro-zvučno, ono se poput munje stopilo s ružičastim tijelom i tupkanjem nogu.
12. *Приємно було ступати по твердій стежці, відчувати роботу мугих мускулів ніг* (В дорозі, с. 220).
Bilo je ugodno koračati utabanom stazom, osjetiti rad čvrstih mišića nogu.
13. *...купати тіло в золотих хвилях...* (В дорозі, с. 220).
...okupati se u zlatnim valovima...
14. *Се було те «ай!», сполохане вранці, молоденьке, біляве, з ніжною лінією тіла, курносе і синьооке* (В дорозі, с. 220).
To je bio onaj „aj!“ od jutros, uplašeno, mlado, plavokoso, nježnog obrisa tijela, prčastog nosa i plavih očiju.
15. *Він марнує дорогий час...* (В дорозі, с. 220).
On gubi dragocjeno vrijeme...
16. *Ходив по хаті великим та легким кроком...* (В дорозі, с. 220–221).
Hodao je po kući velikim i laganim korakom...
17. *...його сповила солодка втома...* (В дорозі, с. 221).
...obuzeo ga je slatki umor...
18. *Чудесні квіти...* (В дорозі, с. 222).
Predivno cvijeće...
19. *Часом з'являлись бліді хмаринки, довгі, худі, прозорі...* (В дорозі, с. 222).
Ponekad bi se pojavili blijedi oblaci, dugi, tanašni, prozirni...
20. *Вона йшла перед нього, свіжа і чиста...* (В дорозі, с. 222).
Hodala je ispred njega, svježa i čista...

21. ...над ними здіймались топольки вероніки, то сіро-блакитні , то густо-сині (В дорозі, с. 224).	...a iznad njih su se uzdizali grozdovi čestoslavica, malo sivoplavi , malo gustoplavi .
22. А там знов волохата центаврія хилилась на всі чотири боки... (В дорозі, с. 224).	I tamo se ponovno maljavi različak sagibao na sve četiri strane...
23. То там, то сям простягались до сонця котячі лапки, сухі , бездушні ... (В дорозі, с. 224).	Tu i tamo pružale su se mačje šape prema Suncu, suhe , bez duše ...
24. Він пам'ятає того «бандита», що гримів на зібраннях, кликав до бою, гарячий , одважний , любимий ... (В дорозі, с. 227).	Sjeća se on tog „razbojnika“ koji je grmio na skupovima, pozivao na borbu, vruć , hrabar , omiljen ...
25. ...втягала губи Марія і тулила до рожевої шиї жовтий пушок (В дорозі, с. 228).	...Marija je ispružila usne i privila žuto paperje na svoj ružičasti vrat.

3.2.5. Переклад порівнянь

1. Кирило вийшов у сад і якось разом убрав у себе важкі дерева, повні, як губка , водою... (В дорозі, с. 219).	Kirilo je izašao u vrt i nekako iznenada upio je u sebe teško drveće, puno vode, poput spužve ...
2. На вершечках, жовтих , як ананаси , лежали чорні корони... (В дорозі, с. 221).	Na vrhovima, žutima poput ananasa , ležale su crne krune...
3. Вода позволяла дивитись на її ноги, такі бліді, як віночок нарциса (В дорозі, с. 223).	U vodi su joj se mogle vidjeti noge, tako blijede, poput vijenca od narcisa .
4. Червоні помпони конюшини, немов їжачки , стовбурчили щетину з трилистих підставок... (В дорозі, с. 224).	Crveni pomponi od djeteline, poput ježeva , podizali su čekinje trolista...
5. Оддаль кінський щавель, зруділий на сонці, курилась брунатним димом, як похоронний факел ... (В дорозі, с. 224).	U daljini je konjska kiselica, pocrvenjela na suncu, ispuštala smeđi dim poput pogrebne baklje ...
6. То там, то сям простягались до сонця котячі лапки, сухі ,	Tu i tamo pružale su se mačje šape prema Suncu, suhe , bez duše , meke poput baršuna ...

бездушні, м'якенькі, немов
оксмит... (В дорозі, с. 225).

3.2.6. Застарілі слова і їх переклад

1. *Природа – се були день або ніч...*
(В дорозі, с. 218). *Priroda – bilo dan ili noć...*
2. *Йшли довго душними вулицями,
повними пилу, аж сіло сонце, і
на золоті неба, як на тлі
візантійського образу,
зачорніли сільвети* [силуети –
див. СУМ³⁰] *тополь та дахів* (В
дорозі, с. 219). *Dugo su hodali zagušljivim
ulicama, punima prašine, sve do
zalaska sunca, a na zlatnome
nebu, kao u pozadini bizantske
ikone, postajale su crne siluete
topola i krovova.*
3. *Оцей бур'ян?* (В дорозі, с. 220). *Ovaj korov?*
4. *Роздер коверту* [конверт – див.
СУМ³¹] *й читав* (В дорозі, с.
231). *Razderao je kuvertu i čitao.*

3.2.7. Діалектна лексика в перекладі

1. *Похмурий звіробой викидав купи
зірок, яскраво-жовтих, проте
сумних, як золоті кутаси*
[прикраси у вигляді китиці на
одязі тощо – див. СУМ³²]
домовини... (В дорозі, с. 224). *Tmurna gospina trava
izbacivala je mnoštvo zvijezda,
svjetložutih, ali tužnih poput
zlatnih kićanki na crnim
stranicama mrtvačkog
sanduka...*

3.2.8. Розмовні слова в перекладі

1. *Для першої стрічі* [зустрічі –
див. СУМ³³] *з панною Устею він
їй дарує отсі квітки* (В дорозі, с.
220). *Na prvom susretu s gospođicom
Ustjom darovao joj je ovo
cvijeće.*

³⁰ <http://sum.in.ua/s/syljvet>

³¹ <http://sum.in.ua/s/koverta>

³² <http://sum.in.ua/s/kutas>

³³ <http://sum.in.ua/s/stricha>

2. – Як можете... ви... Свинство [небажання – див. СУМ ³⁴]! (В дорозі, с. 220).	– <i>Kako možete... vi... Svinjarija!</i>
3. <i>Ловив нещирість і чув знеохоту</i> [небажання – див. СУМ ³⁵]... (В дорозі, с. 221).	<i>Pokušavao je uhvatiti neiskrenost i osjećao je ravnodušnost...</i>
4. Вода позволяла [дозволяла – див. СУМ ³⁶] дивитись на її ноги... (В дорозі, с. 223).	<i>U vodi su joj se mogle vidjeti noge...</i>

3.2.9. Лайливі слова в перекладі

1. <i>Кирило обуривсь. Свинство, мерзота</i> [лайливе слово – див. СУМ ³⁷]! <i>домовини...</i> (В дорозі, с. 220).	<i>Kirilo je bio ogorčen. Svinjarija, odvratno!</i>

3.2.10. Фразеологізми і їх переклад

Фразеологічний зворот (фразеологізм) – особлива одиниця мови, «[л]ексико-граматичне поєднання двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, але неподільна лексично, стійка у своєму складі і структурі, яка, маючи цілісне значення, відтворюється в мові» (Ганич, Олійник 1985: 324–325). Хорватські дослідниці І. Чагаль і М. Світкова (Čagalj, Svitková 2014), а також Ана Дуганджич (Dugandžić 2019: 17) розглядають переклад фразеологізмів у площині фразеологічної еквівалентності, яку класифікують на чотири типи: 1) повна еквівалентність (фразеологізми, яким властиві спільні семантичні ознаки, збіг плану виразу і рівнозначна образність); 2) часткова еквівалентність (фразеологізми, однакові за значенням, з однаковою або подібною образністю чи однаковою мотивацією, але відмінні за формою); 3) семантична еквівалентність (фразеологізми, однакові або подібні за значенням, що виражається різними компонентами і має різну мотивацію) і 4) нульова еквівалентність (фразеологічні одиниці, які не мають відповідників у цільовій мові).

У ході перекладу новели *В дорозі* було виявлено такі фразеологізми: 1) **вилізло шило з мішка**: «Вилізло (виткнулося) шило з мішка – щось стало явним, помітним,

³⁴ <http://sum.in.ua/s/svynstvo>

³⁵ <http://sum.in.ua/s/zneokhota>

³⁶ <http://sum.in.ua/s/pozvoljaty>

³⁷ <http://sum.in.ua/s/merzota>

очевидним» (СУМ)³⁸; 2) **дивився новими очима**: «Дивитися (глянути і т. ін.) іншими (новими) очима на кого – що – ставитися до кого-, чого-небудь інакше; по-іншому оцінювати чиї-небудь, дії, вчинки і т. ін.» (СУМ)³⁹; 3) **наводив око**: «Наводити (навести) очі (око, погляд і т. ін.) на кого – що – пильно стежити за ким-, чим-небудь» (СУМ)⁴⁰; 4) **очі стрілись**: «Очі (погляди) стрічалися (стрінулися, стрілися, стрітилися) чиї – хто-небудь дивився в очі один одному, обмінювався поглядами» (СУМ)⁴¹.

Як хорватський еквівалент українського фразеологізму **вилізло шило з мішка** в перекладі використано фразеологізм **jasno kao dan**, що має значення „posve jasno, očito, bez dvojbe“ (див. FRHSJ 1982: 80) і згідно з типологією фразеологічної еквівалентності є семантичним еквівалентом.

Український фразеологізм **дивився новими очима** було перекладено хорватським частковим еквівалентом **gledao drugim očima**, який вживається із значенням „promijenio svoj stav o kome/čemu“ (див. HFR 2014: 393).

У якості еквівалента українського фразеологізму **наводив око** в хорватському перекладі вжито семантичний еквівалент **nije skidao oka**. Хорватський фразеологічний словник (див. HFR 2014: 391) подає наступне значення фразеологізму **nije skidao oka**: „netremice promatrati koga/što, s osobitom pažnjom i zanimanjem“.

Очі стрілись також перекладено семантичним еквівалентом **ukrstiti poglede**, що має значення „pogledati jedan drugoga“ (див. FRHSJ 1982: 484).

1. Ага, ось воно й вилізло шило з мішка (В дорозі, с. 220).	<i>Aha, sad su stvari jasne kao dan.</i>
2. Брів серед жита і дивився новими очима... (В дорозі, с. 221).	<i>Polako je hodao kroz polje raži i gledao drugim očima...</i>
3. З трави на Кирила наводив око ромен (В дорозі, с. 224).	<i>Iz trave jarmen nije skidao oka s Kirila.</i>
4. І от без слів, без намови очі їх стрілись... (В дорозі, с. 225).	<i>I tako bez riječi, bez nagovaranja, ukrstili su poglede...</i>

³⁸ <http://sum.in.ua/s/shylo>

³⁹ <http://sum.in.ua/s/oko>

⁴⁰ <http://sum.in.ua/s/navodyty>

⁴¹ <http://sum.in.ua/s/strichatysja>

3.2.11. Вигуки в перекладі

1.	– Цип, цип, цип... – лепетав ніжно Іван не тільки устами... (В дорозі, с. 228).	– Pi, pi, pi... – Ivan je tiho terao ne samo ustima...
2.	Ач-чу! (В дорозі, с. 228).	Uše!
3.	Гуч-га!.. Гупали ноги, мигтіли блузи поміж зеленим... (В дорозі, с. 228).	Iš-iš!... Noge su udarale, bluze su treperile među zelenilom...
4.	Ас-са! Гу-гу! (В дорозі, с. 228).	Aj-aj! De-De!
5.	Ку-ві... ку-ві... (В дорозі, с. 228).	Rok-rok... rok-rok...

3.2.12. Відтворення односкладних і неповних синтаксичних конструкцій

1.	Тільки треба зачекати листа (В дорозі, с. 218).	односкладне
безособове
речення	Samo treba pričekati pismo.
2.	Учинив ‘явку’, сказав пароль. Добре! (В дорозі, с. 218).	неповні
речення	Prijavio se, rekao je lozinku. Dobro!
3.	Йшли довго душними вулицями, повними пилу... (В дорозі, с. 218).	односкладне
означено-
особове
речення	Dugo su hodali zagušljivim ulicama, punima prašine...
4.	Несподівано, раптом у чорну тишу щось впало. Живе, веселе і безтурботне. Заскакало по листі, збудило повітря, итовхнуло землю і вогко дихнуло просто в лице (В дорозі, с. 219).	неповні
речення	Neočekivano, iznenada nešto padne u crnu tišinu. Živahno, veselo i bezbrižno. Počelo je skakati po listu, uznemirilo zrak, odgurnulo zemlju i vlažno izdahnulo ravno u lice.

5.	Направо? Чи вліво? Вагався хвилину – і подався на луку (В дорозі, с. 220).	неповні речення	Nadesno? Ili lijevo? Promišljao je minutu i krenuo na livadu.
6.	Довго не міг заснути.

<i>На другий день прокинувся пізно... (В дорозі, с. 219).</i> | неповні речення | Dugo nije mogao zaspati.

<i>Sutradan se kasno probudio...</i> |
7.	Кирило обурився. Свинство, мерзота! (В дорозі, с. 220).	неповне речення	Kirilo je bio ogorčen. Svinjarija, odvratno!
8.	Треба піти у город і розпитатись (В дорозі, с. 221).	односкладне безособове речення	Treba ići u grad i raspitati se.
9.	Брів серед життя і дивився новими очима... (В дорозі, с. 221).	неповне речення	Polako je hodao kroz polje raži i gledao drugim očima...
10.	Хіба се до нього? Ну, добре, добре... Взяв машинально і, не глянувши навіть, поклав у кишеню. Приходив до нього і не застав? (В дорозі, с. 222).	неповні речення	Zar je to za njega? No, dobro, dobro... Automatski ga je uzeo i ne gledajući, stavio ga u džep.

Dolazio je k njemu i nije ga pronašao? |
| 11. | Привозив новини. Між одною й другою ложкою борцю подавав звістки про страпу на смерть . Вісім повішених (В дорозі, с. 228). | неповні речення | Donosio je vijesti. Između prve i druge žlice boršča izašao je s vijestima o smrtnoj kazni. Osam obješenih. |

12. <i>Треба було лягати спати... (В дорозі, с. 229).</i>	односкладне безособове речення	<i>Trebalo je leći spavati...</i>
---	--------------------------------------	-----------------------------------

3.3. Окремі труднощі при перекладі новели М. Коцюбинського *В дорозі*

У процесі перекладу, крім питання відтворення ідейних і мовностилістичних особливостей новели *В дорозі*, постало питання відтворення таких груп слів, як власні назви, фітоніми і *фальшиві друзі перекладача*. Особливості їх відтворення при перекладі з української мови на хорватську представлено в цьому розділі.

3.3.1. Переклад власних імен

При перекладі власних назв, зокрема імен і прізвищ, з української мови на хорватську і навпаки постає питання використання транслітерації чи транскрипції, а точніше вибору одного зі способів передачі власних назв засобами іншої графічної системи. У науковій літературі транслітерація визначається як «побуквена передача текстів і окремих слів, записаних однією графічною системою, засобами іншої графічної системи» (Кочерган 2001 у: Fuderer, Kovačec 2018: 292–293) або «перезапис літер за допомогою іншого правописного укладу, який регулюється орфографічними нормами даної мови» (Вакуленко 2012 у: Fuderer, Kovačec 2018: 293), або ж «замена одной буквы другой, – буквой, максимально полно обозначающей характеристики фонемы, представленной буквой исходного языка» (Čelić 2012 у: Fuderer, Kovačec 2018: 293). Транскрипція визначається як «точне передавання на письмі звуків якоїсь мови [...] за допомогою умовних літер або спеціальних графічних знаків незалежно від графічних і орфографічних норм, що історично склалися в даній мові; система таких літер і знаків» (СУМ⁴²). Хорватські правописи при передачі українських власних назв рекомендують використовувати транскрипцію, а використання транслітерації обмежують сферою наукового стилю (пор. НРВН 2010: 54, НРМН 2007: 205–206 і НР 2013: 71). У перекладі новели *В дорозі* на хорватську мову власні імена було передано з допомогою транскрипції, а для відтворення прикметникових прізвищ було застосовано адаптивне транскодування, що пов'язано із збереженням при перекладі на хорватську мову прикметникової форми прізвища: *Варвара – Varvara, Іван – Ivan, Кирило – Kirilo, Марія*

⁴² <http://sum.in.ua/s/transkrypcija>

– Marija, Настя – Nastja, Наталя – Natalja, Оксана – Oksana, Олена – Olena, Петро – Petro, Устя – Ustja; Коцюбинський – Kocjubinski.

3.3.2. Переклад фітонімів

Дослідники творчості М. Коцюбинського відзначають солідні ботанічні знання митця. Про це О. Рудяченко (2014) пише так:

«Мало сказати, що Михайло Коцюбинський любив квіти. Він залюбки писав про них. К творах та листах читач буквально тоне в рослинному світі України: назви близько 200 різних рослин – квіти, дерева, кущі, городика, польові рослини».

Для ілюстрації слід сказати, що лише в одному абзаці новели *В дорозі*, в якому автор описує пейзаж місця, де головний герой відпочиває з дівчиною, вжито аж десять назв рослин:

«Лежали у високій траві, серед моря квіток, і роздивлялись: там, на самому споді, жовтіли **черевички** і дрібна **потентиля**, як зерна золотого піску, а над ними здіймались топольки **вероніки**, то сіро-блакитні, то густо-сині. Червоні помпони **конюшини**, немов їжачки, стовбурчили щетину з трилистих підставок, а пахучий **чебрець** ткав по схилу гори геліотроповий килим. Кашка розкрила скрізь парасольки. Серед білих наметів її тріпались крильця синіх метеликів. Часом на парасольку спускався жук і ловив сонце в зелене дзеркало крил. Устя таїла віддих, щоб його не злякати. Похмурий **звіробой** викидав купи зірок, яскраво-жовтих, проте сумних, як золоті кутаси на чорних боках домовини, а обік нього виганяв сіре та вузлувате ст ебло **петрів батіг**, по якому дряпались зрідка блакитні квіти, полинялі й нечесані. З трави на Кирила наводив око **ромен**. Дрібні **дзвіночки** розбігались по луці і сіяли сум, такі делікатні і такі ніжні, що самі дивувались, як животіють на світі. Недоступна **кропива**, обважніла насінням, немов бджола пергою, хазяйновито шепталась по своїх леговищах.»⁴³

Фітоніми, вжиті в новелі, і їх хорватські еквіваленти подаємо нижче. Еквівалентність українських і хорватських фітонімів було встановлено за такими словниками: *Українсько-хорватський словник* (2018), *Українсько-хорватський тематичний словник* (2016), *Довідник: Латинь. Ботанічна термінологія* (2020), *Ботанічний словник: Назви рослин (Ботанички речник: Имена биљака, 1959)*, *Латинсько-хорватський енциклопедичний словник (Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik I-II, 2000)*, *Хорватсько-англійський та англо-хорватський агрономічний словник з латинсько-хорватським індексом (Hrvatsko-engleski i englesko-hrvatski agronomski rječnik s latinsko-hrvatskim indeksom, 1996)*.

сосна (<i>Pinus</i>)	bor
ряска (<i>Lemna</i>)	vodena leća
резеда (<i>Reseda</i>)	rezeda

⁴³ *В дорозі*, с. 224.

очерет (<i>Phragmites australis</i>)	trska
водяна лілія (<i>Nymphaea alba</i>)	lopoč
троянда (<i>Rosa</i>)	ruža
тополя (<i>Populus</i>)	topola
будяк (<i>Carduus</i>)	stričak
нарцис (<i>Narcissus</i>)	narcis
зозулині черевички (<i>Cypripedium calceolus</i>)	gospina papučica
потентіля (<i>Potentilla</i>)	petoprst
вероніка (<i>Veronica</i>)	čestoslavica
конюшина (<i>Trifolium</i>)	djetelina
чебрець (<i>Thymus</i>)	majčina dušica
геліотроп (<i>Heliotropium</i>)	bradavka
звіробій (<i>Hypericum perforatum</i>)	gospina trava
петрів батіг (<i>Cichorium intybus</i>)	cikorija
ромен (<i>Matricaria</i>)	jarmen
кропива (<i>Urtica</i>)	kopriva
центаврія (<i>Centaurea cyanus</i>)	različak
щавель кінський (<i>Rumex confertus</i>)	konjska kiselica
коров'як (<i>Verbascum</i>)	divizma
евфорбія (<i>Euphorbia</i>)	mlječika
полин (<i>Artemisia</i>)	pelin
котячі лапки (<i>Antennaria</i>)	mačje šape
м'ята польова (<i>Mentha arvensis</i>)	metvica
діантуси (<i>Dianthus</i>)	karanfil
дрік (<i>Genista</i>)	žutica
кульбаба (<i>Taraxacum</i>)	maslačak
берізка (<i>Convolvulus</i>)	slak
деревій (<i>Achillea millefolium</i>)	stolisnik

3.3.3. Переклад фальшивих друзів перекладача

Фальшиві друзі перекладача визначають у мовознавчій літературі як пари лексем двох мов, які мають однакову форму, але різняться за своїм значенням (Lewis 2016: 1). Подібність форми і різка відмінність у семантиці *фальшивих друзів перекладача* часто стають причиною помилок у перекладі. На думку українських дослідниць М. Желуденко і А. Сабітової (2013: 36), наявність спільних значень у слів з різних мов, що мають подібну звукову форму, може призводити до механічного перенесення й інших значень слова рідної мови на іноземне слово, що позбавлене такого значення. Причиною помилок при перекладі *фальшивих друзів перекладача* є недостатнє знання мови, а уникнути помилок при їх перекладі можна шляхом встановлення типів відповідностей між словом у вихідній і цільовій мові. При перекладі новели *В дорозі* було виявлено низку *фальшивих друзів перекладача*: укр. *кров* = хорв. *krv* (хорв. *krov* = укр. *дах*); укр. *слово* = хорв. *riječ* (хорв. *slovo* = укр. *буква, літера*); укр. *правий* (1) який не має або не почуває за собою провини; 2) справедливий) = хорв. 1) *biti u pravu*; 2) *pravedan* (хорв. *pravi* = укр. *справжній*); укр. *правда* = хорв. *istina* (хорв. *pravda* = укр. *справедливість*); укр. *сад* = хорв. *vrt* (хорв. *sad* = укр. *зараз*); укр. *дивно* = хорв. *čudno* (хорв. *divno* = укр. *чудово*).

Висновки

Основним завданням роботи було дослідити ідейно-стилістичні особливості новели М. Коцюбинського *В дорозі*, взявши до уваги критичну статтю О. Гнідан, присвячену аналізу твору, а також висвітлити питання відтворення ідіостилю письменника на матеріалі зазначеного перекладу самої новели.

Михайло Коцюбинський залишив помітний слід в історії української літератури, зокрема як новатор, як творець психологічної імпресіоністичної новели, як борець за українську мову. А тому цілком виправданим є пошук інтересу до його постаті і творчості в контексті інтенсифікації міжкультурних українсько-хорватських взаємин.

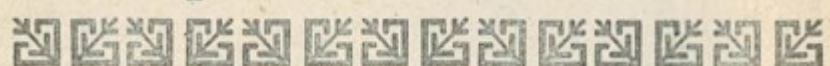
Особливість новели *В дорозі*, що стала об'єктом перекладу в дипломній роботі, полягає у відбитті суспільних настроїв з початку ХХ ст., коли все прогресивне після поразки революції 1905 р. було придушене, уся мисляча частина суспільства була загнана в підпілля, а частина інтелігенції була деморалізована. У центрі оповідання – постать Кирила, революціонера, борця за ідеї революції в пореволюційний період. Кирило – людина, яка знаходиться на життєвому роздоріжжі, бореться з власними демонами, вагається між вищою метою та особистим життям. Його постать є позачасовою, а тому актуальною навіть і сьогодні.

На мовному плані оповідання *В дорозі* вирізняється барвистою і соковитою мовою. У новелі М. Коцюбинський використовує низку стилістичних тропів, стилістично маркованих лексичних, фразеологічних і синтаксичних одиниць та вигуків. Характерним для тексту є вживання численних народних назв квітів, що, як встановлено в ході дослідження, є результатом зачарованості письменника квітами. У перекладі твору на хорватську мову наголос було поставлено на відтворенні індивідуального авторського стилю М. Коцюбинського й імпресіоністичних рис твору.

Цінність дипломної роботи полягає у міжпредметному підході до висвітлення творчості М. Коцюбинського, а також у представленні перекладу новели *В дорозі*.

Додатки. Оригінали перекладених текстів.

МИХАЙЛО
КОЩОБИНСЬКИЙ

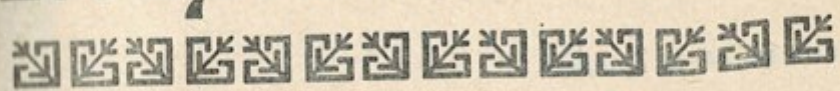

ТВОРИ В ТРЬОХ ТОМАХ

КИЇВ
1979

МИХАЙЛО
КОЩОБИНСЬКИЙ

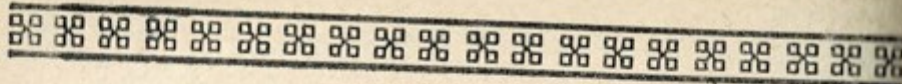
ТОМ ДРУГИЙ

ОПОВІДАННЯ
(1901—1909)

Видавництво художньої літератури «Дніпро»

В ДОРОЗІ

ОПОВІДАННЯ

Де б Кирило не був, що б не робив, скрізь оточала його атмосфера, густа й своєрідна, що заслоняла багато предметів, наче їх зовсім не було на світі. Атмосфера гаряча, тривожна, вся — небезпека і боротьба, вічний упад і підойма, розквіт надії й розпука, почуття сили й знесилля і безконечно довга дорога, на якій стільки вже полягло... Дорога, якій, здавалось, кінця не видно. Цілий ряд жертв, загин благородних, найближчих, чад крові і танець смерті, гарячий ворожий віддих, що припадає до сліду, й те вічне «мусиш», що гнало зв'язувати там, де розірвали, розжеврті те, що пригасало. Ту атмосферу носив Кирило з собою, як квітка запах. Вона одіпхала од нього родину, у ній розпилились колишні звички й потреби молодого життя, розвіялось навіть прізвище власне. «Кирило», «товариш Кирило» — хіба він звався коли інакше?

Краса природи, принадність жінки, чари музики і слова — все се котилось, як хвилі в далекому морі, чужі й невидимі. Природа — се були день або ніч, зима чи літо — час зручний або незручний задля роботи; жінка — товариш чи ворог, пісня — лиш те, що кличе до боротьби. І двадцять три роки, подвосні в тінях на худому обличчі, у зморшці на чолі, немов зреклись своїх прав, зсунули молодість...

Високий, стрункий, білявий; блакитні очі, притомлені трохи; темна сорочка, широкий пояс — такий приїхав він в город.

Учинив «явку», сказав пароль. Добре! Тільки треба зачекати листа.

А тим часом Кирила повели аж на край міста, де в певному захисті міг перебути.

Йшли довго душними вулицями, повними пилу, аж сі-

до сонце, і на золоті неба, як на тлі візантійського образу, зачорніли сільвети¹ тополь та дахів. Товариш говорив щось нервово, наче хотів впевнити не тільки Кирила, але й себе, що справа цікава, а тим часом в його облізлій фігурі і в поруділім пальті чулось щось винувате і безнадійне.

На квартирі їх стріла хазяйка і показала кімнату. Ну, тепер на добраніч. Як тільки надійде лист, зараз можна почати роботу. Кирило лишився сам і байдужно дивився, як ніч обгортала садок — чорна, густа і тепла. Сів на порозі і закурив. Було так тихо, спокійно. Червоний вогник цвів серед ночі, як квітка щастя, в пітьмі думалось ясно, як ніколи при світлі. Він думав про те, задля чого прийшов, що має зробити, і чорний павук-турбота почав уже ткать свої сіті.

Несподівано, раптом у чорну тишу щось впало. Живе, веселе і безтурботне. Заскакало по листі, збудило повітря, штовхнуло землю і вогко дихнуло просто в лице. Пронеслось шумом, обмило землю і щезло. А тоді вплив на небо місяць. Кирило вийшов у сад і якимось разом убрав у себе важкі дерева, повні, як губка, водою, сріблястий регіт мокрих листочків, шептання крапель поміж галузок, обійми тіней з зеленим світлом і синє глибоке небо, просте, спокійне. Природа зітхнула повними грудьми, зітхнув і Кирило.

Невже він сього ніколи не бачив?

Було якимось чудно і по-новому приємно, що лоскотали чоло холодні краплі, що спливало на нього зелене світло, що в серці стало так само спокійно, як і на небі...

Довго не міг заснути.

На другий день прокинувся пізно — і перша думка була про лист. Побіг до хазяйки і одчинив двері.

— Добридень! Ніхто не приносив до мене листа?

— Ай!

Високе, чисто жіноче і різко-дзвінке, воно в блискавку злилось з рожевим тілом та з лопотом ніг. Лягнули двері і — стало пусто.

Знадвору в сіни вступала хазяйка. Ні, лист не приходив.

Се було дивно, що ту відповідь прийняв так байдужно. Взяв шапку.

¹ Сільвети — силуети.— *Ред.*

День був блискучий, літній. У праву руку їживсь дахами та коминами фабрик задимлений город, наліво стелились зелені луки і вигинались фєстони лісу. Направо? Чи вліво? Вагався хвилину — і подався на луку.

Наче нічого не одмінилось за сей короткий час, а чогось очі не так дивились і думки були не ті. Щось наче згубив і не хоче підняти, щось наче змив з нього вчорашній дощик — через те, може, було так легко. Присмно було ступати по твердій стежці, відчувати роботу тугих мускулів ніг. Раз-два!.. Підставляти лице під сонце і вітер і йти кудись без цілі, без думки про обов'язки, людей, роботу. Йти серед поля, купати тіло в золотих хвилях, а очі в блакиті. Як дикий звір. В тім було нове щось і ганебно солодке. Надвечір тільки повернув втомлений, чорний од сонця, як циган, з руками, повними квітів.

Вечерю подала хазяйська дочка. Се було те «ай!», сполохане вранці, молоденьке, біляве, з ніжною лінією тіла, курносе і синьооке.

Кирило простягнув руку.

— Я налякав вас уранці?

Воно пирснуло сміхом й надуло рожеві губки, повні і вогкі.

І знов Кирило почув у собі чудне щось: його надила лінія губ і їх рожева вогкість.

Ну, звісно, вона налякалась; прибирала, була неодяжена і не сподівалась, що хтось одчинить двері. Він просить вибачити, бо не міг знати, що в сьому домі є така... «Яка така?» — «Ну, така, така... панна Олена...» — «Олена?» — «Хіба не вгадав, що її звати Олена?» — «Ха-ха! А може, і не Олена?» — «Ну, то Наталя». — «Якраз! Ха-ха!» — «Ще не вгадав? Тепер вже напевно: Варвара, Настя, Оксана, Марія...» — «Ні й ні, ніколи він не вгадас, а от вона знає, що він Петро». — «Ба ні, не так...» — «Петро, Петро, Петро...»

З другої хати гукала хазяйка:

— Усте, де ти там щезла!

Ага, ось воно й вилізло шило з мішка. Для першої стрічі з панною Устею він їй дарує оці квітки. «Оцей бур'ян?» Ну, коли се бур'ян, то він забирає назад.

Але Устя уже вхопила квіти й побігла з кімнати.

Й на другий день листа не було. Кирило обурился. Свинство, мерзота! Він марнує дорогий час, а вони там сидять собі згорнувши руки. І се партійна робота! Чорт знає що за порядки! Ходив по хаті великим та легким

кроком, наче злість одривала його од землі, і дув на полумінь злості, щоб роздути в пожежу. А разом з тим, десь з глибини, сочилися підземні джерела і гасили вогонь. Ловив нещирість і чув знеохоту, що блукала у ньому, як тінь бистропливної хмарки. І се викликало у ньому гнів. Треба піти у город і розпитатись. Швидко зібрався, вийшов на вулицю і... повернув в поле.

А як тільки в розкриті очі вступило зелене, що котилось буйними хвилями луків та лісу, як тільки небо спустилось і ніжно торкнулось обличчя, немов пушинка, як тільки в груди ввіллявся золотий напій повітря, його сповила солодка втома, як у людини, що встала з смертельного ложа, і впало десь у безодню все, чим досі жив: спека роботи, вогонь небезпеки, чад крові і боротьби... Так наче він тільки вчора родився, в один день з молодією природою. І не мав сили, не хотів спинитись над тим, що з ним робилось, струшував з себе всі думки й сумніви, як гуся з крил воду, перепливши нарешті річку.

Брів серед жита і дивився новими очима... ні, не повими, а тими, що довго спали під вагою безвладних повіків,— дививсь, як скипало молоде жито синім шумовицням колосся, як било хвилями у чорний ліс. А ліс кудись йшов. Йшли кудись сосни, ряди високих пнів. На вершечках, жовтих, як ананаси, лежали чорні корони, мов волохаті папахи. Здалека йшли, переходили річки, фіолетові дороги, глибокі багна — й замазали ноги, бо до половини пні були сірі, як засохле болото. Йшли і щезали у сизій млі.

Коли ж Кирило вступив у ліс, ноги сковзались у нього, як на паркеті, над головою химерно корчилися гілки — клубки жовтих гадюк, гойдались кошлаті віти, наче фотелі, де спочивало сонце, а маленькі галузки, пучечки соспових гілок стелились на небі, як дороге гаптування по блакитному шовку. І сонце горіло за ними, як за китайським екраном.

За лісом дрімали луки, наче стоячі води під матом ряски. По них блукали тіні летючих хмар, наче хорти припадали, нюшили й щезали у резедових просторах.

Попадались маленькі озера, що грали лускою і тріпотіли, як срібна риба, кинута з річки на надбережну траву. Або великі — з муром синього очерету, з білим обличчям водяних лілій, з багнистими берегами, чорними і блискучими, як мокрі спини гінопотамів, з теплим духом води і намулу.

І все було таке здорове, ціле, безжурне, і все співало хвалу безлюддю...

Кирило не питав вже хазяйку про лист. Але одного разу, як збирався виходити, вона сама подала йому листа.

Ага! Хіба се до нього? Ну, добре, добре... Взяв машинально і, не глянувши навіть, поклав у кишеню. Що вона каже? Приходив до нього і не застав? Се панна Устя склала той гарний букет? Що? Прохав зайти і конче сьогодні? Ну, добре, добре... Чудесні квіти, — і який смак має та панна Устя...

Тепер по цілих днях лежав над берегом річки і дивився на небо. Його займали хмари — ся неспокійна небесна людність, за якою він стежив; вічно жива, вічно рухлива. Часом здійсмались там бучі, народні повстання. Мчали обурені юрми, чорні од гніву, грізні, з риком, з громом рушниць, з вогнями бомб, з червоними прапорами. Точились небесні війни, падали трупи, а їм толочили груди все нові лави. І невідомо, хто переміг.

Або знов було спокійно — і людність гуляла, як на бульварах. Радісно їй легко плівли веселі громади в білих та синіх серпанках, ніжні дівчата, пишні жінки, рожеві діти, — і скрізь було повно радощів, сміху.

Часом з'являлись бліді хмаринки, довгі, худі, прозорі, немов сухотники проходились десь на курорті понад блакитним морем.

Або паслися вівці — цілі отари білих ягнят, і як пастух — золоте сонце.

Кирило стежив творчі процеси, що відбувались на небі. Хтось невідомий, великий майстер, ліпив з сірої маси звірів, людей, птахів, будинки, вежі, городи цілі — і пускав їх на волю, щоб заселити небо. Але все те було сире, не встигало ствердіти і утрачало форму. Звірі змінювались у вежі, з людей виходили гори, з городів — птахи; будинки приймали форму людей, а ті знов змінювались у скелі, що оточали глибокі, повноводі озера. Валились розкішні храми, розставляли на альпах сніги, і з пишних троянд осипались рожеві платочки. А невідомий вже шаленів — творив драконів, крилатих коней, грифів та крокодилів; але й ті жили тільки хвилинку, щоб перетворитись у щось нове. Тоді, знемігшись, в розпуці, мішав все разом у сірій хаос і сам розпливався у сум.

Цікаві теж були тіні і їх життя. Кирило зорив за ними, як вони корчилились понід кущами, пнями дерев, під

берегом річки. Їм було боляче і невігідно. І тільки тоді, як сонце втомлялось і од вершечка слави спускалось униз, тіні помалу і обережно простували скорчені члени, росли і лізли все далі та далі. Надвечір вони лягли вже у весь свій зріст, лягли по долинах без краю довгі чорні тополі, тонкі крилаті вітряки, шилясті дзвіниці, димарі фабрик — весь город циклопів, чорний, німий і нищий.

Кирило не чув докорів. Красу природи і її спокій пив хтиво, як спраглий воду, без думки і без сумніву. Як щось належне. Загублене щось і знайдене знову. Здалеку часом, як з-під землі, долітала до нього луна знайомих сигналів, але така бліда, безсила, що зараз вмирала. І він не хотів її слухать. Зате по ночах його мордувало. У сні здавалось, що він щось *мусить*, щось конче мусить зробити — й не може. Не має сили. Збирає всю міць, напружує волю, змивається потом — й не може. А мусить... Боліло.

Будився розбитий, безсилий, та перший сонячний промінь, що тягся до нього крізь шибку, вбирав у себе ту сонну мару і вертав сили.

Тепер Кирило ходив вже не сам — панна Устя знала чудові куточки, оази квіток. Вона йшла перед нього, свіжа і чиста, з блискавичною лінією тіла, і сміялась весело й тепло, як сонце. В лісі вона сідала десь на галузку і гойдала ногами, тугими і молодими. Наче русалка.

— Не дивіться на мене.

— Коли я хочу.

— А я не хочу.

— Мені байдуже.

— А я закриюсь.

— А я відкрию.

— Тільки насмійтесь.

— Уже насміливсь.

— Ай!

І знов те «ай», таке високе, лоскотливо-жіноче і срібно-дзвінке.

Він держав руки, а вона жмурила очі, ховала лице, і сміх сипавсь їй з горла, як лісові горіхи у кришталеву вазу.

Перекидались словами, пустими і незначними, аби подати один одному голос, і слова ті приставали до них, як будяки, що трудно одірвати з одежі.

Над берегом річки вона роззувалась, бродила по мілкій воді. Вода позволяла дивитись на її ноги, такі бліді, як віночок парциса. По блакитній воді пливли й щезали

легенькі хмари, а вона здавалась одною з них — рожева, прозора, позолочена сонцем.

Кирило надимав легкі і пускав берегом, паче стрілу:
— Ус-тя!

Тоді високий берег й його залом, мур лісу і всі горби складали губи, так як Кирило, і вертали в відповідь:
— Ус-тя!

А Устя сміялась.

Разом, як дві берізки з одного пня, вони з'являлись тут, там, збирали квітки, вигрібали з-під листя гриби, купались в сонці і в холодках або, взявшись за руки, збігали з горбів у сочисті долини. І він не міг одрізнити її од шелесту лісу, од льоту хмар, запаху зілля. Вона була така наївна і така хитра, так мало і так багато знала, як та мурашка, що будує пишні палати і живе в темних комірках.

Лежали у високій траві, серед моря квіток, і роздивлялись: там, на самому споді, жовтіли черевички і дрібна потенція, як зерна золотого піску, а над ними здіймались топольки вероніки, то сіро-блакитні, то густо-сині. Червоні помпони конюшини, немов їжачки, стовбурчили щетину з трилистих підставок, а пахучий чебрець ткав по схилу гори геліотроповий килим. Кашка розкрила скрізь парасольки. Серед білих наметів її тріпались крильця синіх метеликів. Часом на парасольку спускався жук і ловив сонце в зелене дзеркало крил. Устя таїла віддих, щоб його не злякати. Похмурий звіробой викидав купи зірок, яскраво-жовтих, проте сумних, як золоті кутаси на чорних боках домовини, а обік нього виганяв сіре та вузлувате стебло петрів батіг, по якому дряпались зрідка блакитні квіти, полинялі й нечесані. З трави на Кирила наводив око ромен. Дрібні дзвіночки розбігались по луці і сіяли сум, такі делікатні і такі ніжні, що самі дивувались, як животиють на світі. Недоступна кропива, обважніла насінням, немов бджола пергою, хазяйновито шепталась по своїх леговищах.

А там знов волохата центаврія хилилась на всі чотири боки, немов хотіла засипати синьо-рожевим цвітом усі простори. Оддаль кінський щавель, зруділий на сонці, куривсь брунатним димом, як похоронний факел, і стояли поважно, як золоті семисвічники по древніх храмах, коров'яки. Кирило показував Усті долини, де евфорбія тасмичо котила в сочистих та сирових, як дійки корови, стеблинах молоко од темно-соснового низу до жовтих кругленьких розеток. На високих місцях поріс, як джунг-

лі, сивий полин і п'янив повітря гіркими пахощами, густими й задушливими.

То там, то сям простягались до сонця котячі лапки, сухі, бездушні, м'якенькі, немов оксамит, а між ними польова м'ята кожну пару листочків прибрала в пояс з геліотропів. Усті з Кирилом здавалось, що наївні діантуси червоніли в траві, як дитячі обличчя, а над ними схиляв свої віти журливий дрік і плакав золотими сльозами. Окремо займали великі простори будяки, сині, аж сизі. Вони здавались покинутим вогнищем, що конало передсмертним блакитним димком. А там, по луках, світила жовта кульбаба, як зорі на небі, крутилась на одній ніжці берізка, міцно тримався землі деревій, кивала сірими вітами собача рожа і на горохах сиділи, як метелі, біло-рожеві, червоно-сині і жовтогарячі квіти. Се була оргія квітів і трав, п'яний сон сонця, якесь шаленство кольорів, пахощів, форм...

Устя лежала і гризла якесь стебло, а Кирило нагнув до себе куц зілья й припав до нього гарячим обличчям. І от без слів, без намови очі їх стрілись, як чотири найкращих квітки, і уста простяглися до уст. І разом з солодкою вогкістю в одно зільявся смак гіркої трави...

Раз після того щось сталося. Коли був сам, серед ночі у своїй хаті, хтось кинув слово:

— Зрадник.

Голосно і виразно.

Зрадник? Хто?

Кирило озирнувся, але тіні спокійно лежали, і спокійно блищали при світлі лампи малюнки на міщанських шпалерах.

Він сів на ліжко і несвідомо схопивсь за кишеню, де й досі лежав нерозпечатаний лист. Але не вийняв. Якась ворожнеча, якась відраза загарчала у ньому, немов збуджений пес, й рука безвладно впала назад. Почув утому і тихо сидів та прислухався, як у порожніх грудях лунало те слово. В грудях, од яких раптом одпливла кров і шугнув холод, як у щілину. Потому одразу зробилось душно, гаряча хвиля піднялась десь знизу, залляла ту порожнечу, вдарила в голову й зіграла Кирила з ліжка.

Чорт! Він має право. Право на повне життя... право двадцяти літ... *Право* одного життя, що не повториться більше... Хто заборонить? Хто може? Хто може згасить його «я», стерти всі кольори, знищити запах... хоч би то

було потрібне для тисячі других? Других, яких навіть не знає. Чорт! Він не оддасть їм всього... він має право й собі щось лишити...

Все в нім кипіло і гнало по хаті, од стіни до стіни, з кутка в куток.

«Зрадник!» Хай йому скажуть се у лице! Тоді побачать...

Йому сказали се у лице! Те друге, що жило у ньому, те справжнє і невгомнє «я». «Я», що так ясно горіло у ньому... палило в полум'ї все особисте, нечисте, звіряче. Але перше змагалось, боролось, хотіло жити, кричало про своє право й тягло до себе.

Їх помирила втома. Безбарвна і каламутна, вона дрімала десь в глибині, наче туман під водою, і тільки ждала, щоб простягти звідтіля свої липкі обійми...

Що діялось в світі? Хіба він знав? Не мав навіть охоти. Газет не читав, листів не було, і ніхто не приходив до нього. Спочатку навідувався хтось, але не міг застати Кирила й покинув ходити.

Вечорами, правда, як місто тихо світилось і тихо зітхало після денної втоми, він брав Устю за руку і йшов туди.

Бродили по вулицях, як по чорних каналах, притулившись до себе, і врешті спинялись десь під вікном, щоб послухать музику. Ховались у затінку й ловили згуки. Устя любила веселе, приспівувала стиха і стукала каблучками у такт, а в Кирила згуки скакали, як вогники, розцвітались, як квітки до схід сонця. Пливли на хвилях світла, що лилися з вікна, й родили тугу. За чимсь прекрасним і невідомим, таким далеким і таким близьким...

Раз щось чорне та пелехате закрило світло і розірвало музику.

— А!

— А!

— Се ви?

— Я.

Чорне трясло бородою та великим брилем, трясло Кирилові руку.

Яким побитом?

Обняло злегенька за стан і повело.

Нагнулось й прохало.

Не можна? Пусте. Тут недалеко, на дачі. Побачить жінку і їхнє жигтя, згадають колишнє. Два роки... так, так, два роки, як вони бачились...

Рука Кирила лежала в чужій руці, і дружне тепло пестило збоку, але він чув якусь нехіть. А! Знову газети... і ті розмови... знов чорний привид, що потребує, як жертви, крові і сил.

Ні, він не може.

Він пам'ятає того «бандита», що гримів на зібраннях, кликав до бою, гарячий, одважний, любий... і його жінку, таку маленьку, рухливу, що ще недавно була осередком. «Товариш Марія...» Яким чудом вони ще на волі?

Ні, він не хотів би опинитись між ними.

Його прохали, силоміць брали, і ранком він був вже на дачі.

Їх стріла «товариш Марія». Яка вона стала гладка й сирова у своєму капоті, що пашвидку застібала на голій шиї, оця годована гуска! Вона була така рада, тільки скрізь — ай, які непорядки!

Стискала руку і кинулась до стола, звідки посипались раптом газети в опасках, нерозпечатані, в тумані пилу.

Чи ж їх тут не читають?

Іван сміявся так добродушно і передягся зараз в широку блузу. У вікна дивились грядки капусти і ліс кукурудзи, а квочка квотала десь поблизу так хазяйновито, як і «товариш Марія».

На балконі їх чекав чай.

За часм Іван зразу, немов поспішався, підвищеним тоном почав розмову про сучасні події. Марія стиснула уста і з виразом затятого болю уперто мішала чай. Виходило голосно дуже, може, занадто, так наче слова спадали в порожню бочку і там вже зростали. І щось непотрібне і легке було у них, так наче хорий потішав хорого на смертельному ложі. Всі почували — Марія, що уперто мішала чай, Кирило, з ворожнечею втоми, Іван, який голосно кидав гарні слова, — всі почували, що десь недалеко, в сусідній кімнаті, лежить мрець, якого треба і не можна забути. І через те тільки ведеться розмова.

Навіть квочка квотала про се біля ніг, але на неї не звертали уваги. Тільки тоді, як стрибнули курчата на ноги, а звідти на стіл і покотились, мов жовті клубочки, поміж склянками, слова Івана розпливлись в усмішку і скотились додолу по чорній бороді.

— Цип, цип, цип... — лепетав ніжно Іван не тільки устами, але й очима, і вплив жовтий клубочок у чорну бороду бандита.

— Цип, цип, цип...— витягала губи Марія і тулила до рожевої шиї жовтий пушок.

Повітря зробилось легшим, порушилися вільно стільці, розмова зразу ожила і перейшла раптом на породи курей.

Кирила прохали оглянуть дачне хазяйство.

Корова звалася Гашка, мала чудове вим'я і всім лизала руки. Каченята котились поміж ногами, сірі й кругленькі, як грудки землі, чепурні кури, задерши нескромно шпичасті хвости, порпались в гною і справно неслися на радість хазяйці. Може, він хоче оглянуть яйця? Рудий бичок розставив ноги і тупо вперся очима в баркан, але він був високого роду: його життєпис варто послухать. Свиня рила подвір'я.

— Не бійтесь, нагніться... Чухайте... чухайте... поміж ногами, бо він се любить... Ах ти, кабасю!.. Чистої крові беркшир...

— Але ж, Іване: йоркшир...

— Гм... дивно... вічно ти плутаєш...

І раптом очі впали в город, на синє море капусти.

— Марусе, бачиш?

— Ах, боже... свині в городі... Біжи переймай...

Тріснув патик, плигнуло тіло... Ач-чу! Гуч-га!.. Гупали ноги, мигтіли блузи поміж зеленим... Ас-са! Ги-ги!.. Одчинить хвіртку!.. Ку-ві... ку-ві...

Тверде, щетинясте розтяло повітря, як куля, й черкнулось об ноги... Війнуло теплом людської пари, свиснув короткий віддих, мигнули червоні обличчя — і тоді тільки Кирило побачив, скільки сил коштувала гонитва...

Все се було таке далеке од того, чого Кирило боявся, як їхав на дачу. Тут можна бути спокійним. Звідки ж, замість спокою, ворухнулось у грудях щось неприязне, дражливе? Якесь гостре питання, що стало поперек грудей й кололо? Щось несподівано прикре?

В будні Іван їздив на службу і повертався пізно — в обідню пору. Лаяв сучасне земство, в якому служив, глузував злісно з тих лібералів, що так швидко змінили овечу шкуру на вовчу. Збирав всю погань сучасних відносин, брудне й криваве шумовиння життя, — і в тому чулась ала радість. Так краще. Нехай так буде. Чудесно!.. Привозив повинни. Між одною й другою ложкою борцю подавав звістки про страту на смерть. Вісім повішених. На смерть засуджено трос. Все молоді, ледве почали жити. Слова заїдалися борцем, а в антракті ставало відомим, що по селах стріляють людей, як дичину. І все говорилося з та-

ким спокоєм, з холодом навіть, наче факти з середніх віків, які можна згадати, але не можна збагнути. Марію цікавили часом деталі — одірвані бомбою ноги, скалічені діти, місце смертельної рани, але все се вмить витісняла турбота, що перепікся пиріг. Забувала одірвані ноги, мертвих дітей, повішану молодь і бігла до кухні сваритись.

По обіді вони лягали спати. Спати — і по обіді! Вони, може, навіть хропли — мітинговий оратор Іван і «товариш Марія»!..

Кирило вибігав з хати, щоб того не чути.

Спав і Кирило — правда, не вдень, — і по ночах його мучили сні. Уперто снилось, що він щось *мусить*... от конче, до болю чує, що він щось мусить... мусить — й не має сили, і сам не знає, що таке мусить...

Вечорами приходила з сусідньої дачі кучерява курсистка, заслана звідкись. Вона приносила на обличчі казковий, не з сього світу, захват, а під пахвою книжку. Її стрічали радо. Марія цілувала, а в Івана усмішка хвилями плила по чорній бороді. Вони наче цілий день ждали її приходу і зараз сідали за стіл. При світлі лампи, в маленькій кімнаті, що була як острів на морі ночі, вони читали. Щось чудне, нездорове, химерне, з запахом мускусу — «А Rebours» Гюїсманса, «Сад муки», де кохання гнило, як рана, а «я» розцвіталось пишним отруйним цвітом; оргії духу і тіла, надприродні інстинкти і той протест всього проти усього...

Або сперечались.

Тоді їх обличчя горіли, в Марії червоніли кінчики вух й блищали очі, Іван ходив по кімнаті з натхненням обличчям та дивував всіх зразками найкращих промов, а курсистка сиділа в казковому захваті, як королева в підводному царстві.

І чим далі стояла думка або уява од того жаху й скорботи, якими повилась дійсність, тим міцніше чіплялись за неї всі трос, наче спішили проплисти, заплющивши очі, над глибиною, де спочивали уламки розбитого недавно корабля.

Читання кінчалося пізно. Іван одводив курсистку до дому, а повернувшись, заставав жінку при лампі. Затуливши долонями вуха, вона гарячково дочитувала книжку, і в тиші лопотіли сторінки, наче їх вітер перегортав.

Треба було лягати спати, але вони не могли помирись, хто на ніч забере книжку.

— Ти дочитаєш завтра, бо я піду вранці на службу,— протестував Іван.

— Мені лишилось кілька сторінок. Можна б, здається, дати мені спокій...—сердилась Марія.

— Ти дбаєш тільки про себе...

— А ти?

І виходила сцена.

Тепер ніхто вже не знімав гострих, пекучих питань, як першого дня, коли Кирило приїхав на дачу. Гість дістав вже належну честь, чого ж ще треба? Але се, як контраст, вставало непрохане і говорило. Щось невизначне, гнітюче, тривожне,— і тільки часами здавалось Кирилові, що він ось-ось зловить, ось-ось розв'яже, що саме мусить зробити...

Кожен раз, як Іван прокидався по обіді з припухлими трохи очима, блідим обличчям та збитим волоссям і позіхав довго і смачно,— Кирило корчився якось та тікав з хати, щоб того не бачить...

А хіба ж завтра не буде те саме — служба, телята, символізм і капуста? Припухлі очі і позіхання?

Він мав доволі того «спокою». Йому робилось душно од того повітря — і, не стямившись навіть, він кинув на решті:

— Як можете... ви... Свинство!

Він хвилювався; слова виривалися трудно, наче з-під куни грузу, де довго лежали.

— Ви, що... коли навкруги...

Вони боліли, били не тільки Івана, оті слова, такі короткі і обом зрозумілі. Розривали всі перепони і вилітали, наче ракети.

Як він міг! Іван здвигнув плечима. А що ж він має робити? Серед загального знищення, апатії, втоми?.. Він не герой... і хто має право вимагати од нього геройства!.. Він робив, коли можна було робити... Ніхто не має права... так, так, ніхто не має права його пострікнути...

Підняли голос і обидва кричали. Сердито, злісно. І в кожному зокрема кричав власний біль, сором, кричала утома... кричала потреба, б'ючи другого, ранить себе...

Розбіглись сердиті, обидва схвильовані.

Кирило довго блукав, поки вгамувався трохи. Чи він був правий? Чи не образив даремне Івана? Ні, треба наново розглянути справу, без гніву, спокійно. Він мусить зараз побачить Івана. Певно, він, бідний, мучиться десь

після грубої сцени. Назад, додому!.. Тут близько... Ось вже білють стіни... баркан, синя капуста... А ось...

Побачив Івана й Марію. Вони пололи на грядці, зігнувшись.

На зеленій низині, облитій вечірнім сонцем, серед капусти виднілись тільки їх круглі зади, великий чорний і менший синій, що нерухомо тулились рядочком, як емблема спокою. І було в образі тому таке гидке щось, таке противне, що Кирило здригнувся.

Не пішов на город, а подався до себе. І перше, що він зробив,— заклав руку в кишеню і витяг лист. Потертий, пом'ятий і сірий. Роздер коверту й читав. Ні, ще не пізно. Знайшов нарешті, що мусить зробити! І коли розбирав так при тьмяному світлі знищений лист, до нього з балкона донісся голос Марії:

— Йдіть чаю пити! У нас сьогодні пиріг!..

— Пи-ріг, ріг-ріг...— проспівав басом Іван у добрім настрої, так наче нічого не сталось.

Але Кирило не обізвався.

Збирався в дорогу.

«В дорозі»

Поразка революції 1905 р. призвела до тотальної реакції. Все прогресивне — придушене, все мисляче, демократичне — загнане в підпілля, здеморалізували окрему частину інтелігенції. Художня література зазнала нечуваних утисків цензури. У настроях письменників запанували розумування, хитання, внутрішні конфлікти; переосмислення свого ідеологічного кредо, а відтак — копірвання у власній індивідуальній психології. Спектр таких настроїв доби знайшов відбиток в оповіданні «В дорозі» (1907).

Центральною постаттю в оповіданні є Кирило — активний діяч революції та борець за її ідеї в пореволюційний період. Кирило вже пройшов весь шлях гарту революціонера. Постійне перебування в напруженій і неспокійній атмосфері заслонило йому весь зовнішній світ, незв'язаний безпосередньо з активною роботою.

Ось шлях Кирила: «Атмосфера гаряча, тривожна, вся — небезпека і боротьба, вічний упад і підойма, розквіт надії й розпука, почуття сили і знесилля, і безконечно довга дорога, на якій стільки вже полягло...» [2, 256]. А головне — вічне «мусиш», що звало завше туди, де потрібно було розігріти й розпалити те, що пригасло. В офіру цього «мусиш» приніс Кирило все: родину, зовнішні принади молодого життя, особисті звички і навіть прізвище (його заступило узагальнене «товариш»).

Гаряча, тривожна атмосфера боротьби, «те вічне мусиш», що гнало зв'язувати там, де розірвали, розжевріти те, що пригасало», докорінно змінили його сприйняття світу: жінка — товариш чи ворог, пісня — лиш те, що дає натхнення й кличе до боротьби. Природа — час — зручний або незручний задля роботи.

Відірваний від рідних, позбавлений усього того, що скрашує молодість, Кирило не тільки втратив «колишні звички й потреби молодого життя», а навіть змінився зовнішньо: «Двадцять три роки, подвоєні в тінях на худому обличчі, у зморшці на чолі, немов зрелись своїх прав, зсушили молодість...» [2, 256].

Сюжет оповідання побудований на показі внутрішньої боротьби в душі героя, на гострому антагоністичному конфлікті між почуттям вірності революційному обов'язку і природними для людини, та ще молоді, потягами до краси природи, чарів музики і слова, принади жінки. З цією метою Коцюбинський ставить свого героя в такі умови, за яких мають якнайвиразніше виявитися його принципи, громадянська стійкість, відданість своїй нелегкій справі. Чекаючи нового партійного доручення, Кирило на певний час

підпадає під вплив тих імпульсів, природних для молодої людини, але несумісних із революційною боротьбою.

Насамперед Кирила зачарувала краса природи. Досі природа — «се були день або ніч, зима чи літо — час зручний або незручний задля роботи». І от перед ним розкрилася її багата, животрепетна краса: дихання літньої ночі, «золотий напій повітря», кипіння молодого жита під подувом вітру, гойдання кошлатого гілля дерев, «тіні летючих хмар» на зелених луках. Тепер він цілими днями «лежав над берегом річки і дивився на небо», де його особливо приваблювали хмари — «ся неспокійна небесна людність... вічно жива, вічно рухлива». «Красу природи і її спокій пив хтиво, як спраглий воду, без думки і без сумніву. Як щось належне, загублене щось і знайдене знову» [2, 261].

Вимушена бездіяльність змусила Кирила по-іншому глянути й на жінку. Досі вона існувала для нього тільки як «товариш чи ворог». Та ось він зближується з хазяйською дочкою Устею. Несподівана зустріч з дівчиною ранком, банальні розмови за вечерею, а потім прогулянки на луки, до лісу — і перед юнаком розкривається жіноча принадність Усті, і в його серці зароджується кохання.

Та ось хазяйка сама подала Кирилові листа, якого раніше він чекав з таким нетерпінням, але тепер йому не до цього. Коцюбинський тонко розкриває кожен найпотаємніший рух думки свого героя, безперервну змінюваність його почуттів, психологічно пояснює цю еволюцію. Так, коли на другий день після його приїзду листа не було, Кирило обурився. З його вуст зривалися прокльони і докори. Прийом невласне прямої мови, часто застосовуваний новелістом, дає змогу читачеві відчутти справжній внутрішній стан героя. Кирило намагався полумінь злості «роздути в пожежу. А разом з тим, десь з глибини, сочилися підземні джерела і гасили вогонь. Ловив нещирість і чув знеохоту, що блукала у ньому, як тінь бистроплинної хмарки. І се викликало у ньому гнів» [2, 259]. Розбурхані почуття героя, в житті якого почали переважати імпульси вузько особисті, переконливо підтверджуються його повсякденною поведінкою. Про це свідчить один із багатьох фактів: чекаючи доручення, Кирило хотів піти у місто розпитатися, з'ясувати, «швидко зібрався, вийшов на вулицю і... повернув в поле».

Психологічною правдою, логічною вмотивованістю позначено репліки Кирила під час вручення йому листа: «Ага! Хіба се до нього? Ну, добре, добре... Взяв машинально і, не глянувши навіть, поклав у кишеню. Що вона каже? Приходив до нього і не застав? Се панна Устя склала той гарний букет? Що? Прохав зайти і конче

сьогодні? Ну, добре, добре... Чудесні квіти — і який смак має та панна Устя...». Ясно, що тепер у Кирила на першому плані не якась там доручення, а ... панна Устя [2, 260].

Глибина психологізму у Коцюбинського основана на розумінні думок і почуттів людини, на правдивому показі її нерідко суперечливого стану. Вагання Кирила, його боротьбу з самим собою, його прагнення виправдатися перед власним сумлінням прекрасно передано в картині нічних роздумів, коли «справжнє і невгомне «я», «Я», що так ясно горіло у ньому... палило в полум'ї все особисте, нечисте, звіряче» [2, 264], кинуло прямо у вічі, кинуло голосно і виразно: «Зрадник». Щоправда, тоді Кирило ще відбився філософствуванням про «право на повне життя», «право двадцяти літ», «право одного життя, що не повториться більше».

Це «право» заявляє про себе й у першій зустрічі з Іваном. Кирило, пам'ятаючи «того «бандита», що гримів на зібраннях, кликав до бою», опирається налагодженню тісніших взаємин з ним: «...Він чув якусь нехіть. А! Знову газети... і ті розмови... знов чорніш привид, що потребує, як жертви, крові і сил» [2, 265]. Та, як відомо, ні Іван, ні «товариш» Марія вже не були такими, як раніше, вірніше, вони тепер скинули машкару, і зустріч з ренегатами, побачене в усій одворотності їх сучасне життя стали поштовхом до морального одужання Кирила.

Показ зрадників революційної справи, що погрузли в ситому міщанському животінні, що заїдають борщем похапцем вимовлені слова про засуджених на смерть людей, про криваві розправи на селах, подано з великою узагальнюючою силою сатиричного викриття: «Марію цікавили часом деталі — одірвані бомбою ноги, скалічені діти, місце смертельної рани, але все се вмить витісняла турбота, що перепікся пиріг. Забувала одірвані ноги, мертвих дітей, повішану молодь і бігла до кухні сваритись» [2, 267].

Корова, свині, каченята, кури, капуста — ось до чого звелось життя цих «революціонерів». А коли й заводилися розмови про політику, то Іван збирав «всю погань сучасних відносин, брудне й криваве шумовиння життя — і в тому чулась зла радість». Іноді до них на дачу заходила «курсистка, заслана звідкись», і тоді за лампою починалось читання розслаблюючої декадентської мазанини, «де кохання гнило як рана, а «я» розцвіталось пишним отруйним цвітом; оргії духа і тіла, надприродні інстинкти і той протест всього проти усього...» [2, 268].

Викриття ренегатства завершується сатиричним образом виняткової сили, тим образом, що все перевернув у душі Кирила, знову

навернувши його на шлях революційної боротьби. Після сварки схвильований Кирило хоче побачити Івана, заспокоїти його, адже ж той, певно, дуже страждає. І він побачив його і Марію, зігнутих за прополюванням грядки: «На зеленій низині, облитій вечірнім сонцем, серед капусти, виднілись тільки їх круглі зади, великий чорний і менший синій, що нерухомо тулились рядочком, як емблема спокою. І було в образі тому таке гидке щось, таке противне, що Кирило здригнувся» [2, 269].

Як справжній «поет української інтелігенції», Коцюбинський проявив тонке розуміння психіки, настроїв і світогляду діячів революції в їх різних спрямуваннях. Барвіста й соковита мова; лаконізм, наповнений глибоким змістом; гармонійність природи з настроєм персонажів (природа становить для Кирила органічну частину його ества; вона — джерело прекрасного, радісного, бадьорого — полонить, вабить, п'янить) є головними ознаками імпресіоністичної манери оповідання.

Відзначимо й своєрідний, особливий, ритм оповідання, тісно пов'язаний із настроями й переживаннями персонажів. Оповідання багате на описи природи, що створюють спокійно-повільний плин життя, що контрастує з динамікою психології персонажів. Звідси — прийоми градації в композиції, що відбивають нахил автора до психологічного аналізу, до відтворення найтонших нюансів людських переживань, і загальне зниження динамізму в розвитку сюжету.

Прозова творчість. <i>Л. Дем'янівська</i>	198
Драматургія. <i>Л. Дем'янівська</i>	209
Драматичні поеми. <i>Л. Дем'янівська</i>	209
«Малі» драматичні форми (діалоги та етюди). <i>Л. Дем'янівська</i>	231
Драми. <i>Л. Дем'янівська</i>	235
Список рекомендованої літератури	245
Грицько Григоренко	247
Біографія: життя, діяльність, творчість. <i>А. Гуляк</i>	247
Художній світ. <i>А. Гуляк</i>	251
Список рекомендованої літератури	279
Михайло Коцюбинський	280
Біографія: життя, діяльність, творчість	
«Про життя своє я міг би написати або дуже багато, або зовсім мало». <i>Є. Антонюк</i>	280
«Рано почав пробувати сили на полі літератури». <i>Є. Антонюк</i>	284
«Для загального добра». <i>Є. Антонюк</i>	290
Чернігівський період життя і творчості. <i>В. Коляда</i>	295
Коцюбинський — новеліст. <i>В. Коляда</i>	303
«Цвіт яблуні». <i>Н. Скоробагатько</i>	307
«З глибини». <i>Н. Скоробагатько</i>	310
«Зведись, народе, простягни руку по свою правду»	313
Творчість 1905—1912 рр. <i>О. Гнідан</i>	313
«Persona grata»	317
Етюд «Невідомий»	322
«Як ми їздили до Криниці»	328
Новела «Intermezzo»	329
Повість «Fata morgana» (З сільських вражень). <i>Є. Антонюк</i>	333
Творчість останніх років. <i>О. Гнідан</i>	343
Дійсність у світлі легенд.	348
З думою про красу життя. <i>Н. Осмак</i>	350
Список рекомендованої літератури	352
Осип Маковей	353
Біографія: життя, діяльність, творчість. <i>О. Мішуков</i>	353

Список використаної літератури і джерел

1. Альошина М. Д. Критерії та принципи визначення адекватності відтворення ідіостилю автора в перекладі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2018. Т. 3, № 37. С. 54–57. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v37/part_3/15.pdf (дата звернення: 02.05.2022).
2. Васильєва Л., Ткачук О., Чумак В. (2018) *Українсько-хорватський словник*. Київ.
3. Желуденко М. О., Сабітова А. «Фальшиві друзі» перекладача: особливості вживання та перекладу. *Матеріали за IX Міжнародна научна практична конференція «Будецисте изследвания – 2013»*. 2013. С. 35–37.
4. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст.: У двох книгах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / ред. О. Д. Гнідан. Київ: Либідь, 2005.
5. Коваленко Б. Дослідження мовної манери М. Коцюбинського за рукописною спадщиною (на матеріалі оповідань для дітей). *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2010. Т. 22, І. С. 349–357. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37490/40-Kovalenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 05.09.2022).
6. Корнейко Н. Михайло Коцюбинський (1864 – 1913). Творчий шлях. *Українська література*, [Ukrlitzno.com.ua](http://ukrlitzno.com.ua), 27 липня 2010. URL: <https://www.ukrlitzno.com.ua/mixajlo-kocubinskij-1864-1913-tvorchij-shlyah/> (дата звернення: 02.08.2022).
7. Коцюбинський М. Твори. Київ: Вид-во ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1975.
8. Коцюбинський М. Твори в трьох томах. Том другий (оповідання 1901 – 1909). Київ: Вид-во худож. літ. «Дніпро», 1979. С. 218–231.
9. Левченко О. О. Неоромантична поетика прози Михайла Коцюбинського: дисертація. 2019. 204 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Levchenko_Oksana/Neoromantychna_poetyka_pry_Mykhaila_Kotsiubynskoho.pdf (дата звернення: 04.04.2022).
10. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. – ЛЕ
11. Маркова І., Карпенко В. Українсько-хорватський тематичний словник. Київ: Видавець Вадим Карпенко, 2016.
12. Мюллер В., Зубков М. Сучасний словник англо-український та українсько-англійський. Видання друге, виправлене та доповнене. Харків: «Школа», 2009.
13. Огієнко І. XIII. Каменярі української літературної мови. *Історія української літературної мови*. Київ, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu15.htm> (дата звернення: 27.07.2022).

14. Перерва В. В. Довідник: Латинь. Ботанічна термінологія. Кривий Ріг, 2020.
15. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: Підручник. 3-є вид., перероб. та доп. Тернопіль: Навч. кн. – Богдан, 2000.
16. Рудяченко О. Сонцеклонник та його Божі квіти. *Еспресо*. URL: https://espresso.tv/article/2014/09/17/soncepoklonnyk_ta_yoho_bozhi_kvity (дата звернення: 04.09.2022).
17. Русанівський В. Історія української літературної мови. Київ: «АртЕк», 2002.
18. Серафимова Д. М., Соловей О. Є. Жанрово-стильові особливості малої прози Михайла Коцюбинського. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ ім. Василя Стуса*. 2018. Том 2, № 10. С. 97–101.
19. Симоновић Д. Ботанички речник: Имена биљака. Београд: Издавачка установа српске академије наука, 1959.
20. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970 – 1980). URL: <http://www.sum.in.ua/> – СУМ
21. СЛОВНИК.UA. Портал української мови та культури. URL: <https://slovnuk.ua> (дата звернення: 29.07.2022).
22. Тихоша В. І. Народні назви фітонімів в українській мові. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. Одеса: ВД «Гельветика», 2019. Вип. 30. С. 215–219. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/937028.pdf> (дата звернення: 29.07.2022).
23. Тищенко Т. М. Вокативні інтер'єктиви у східноподільських говірках. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Філологічні науки. 2012. Вип. 31. С. 151–154. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/1680>; <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/1680/1/Vokatyvniinterjektyvy.pdf> (дата звернення: 31.08.2022).
24. Український лінгвістичний портал «Словники України». URL: <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>
25. Українська літературна енциклопедія. Київ, 1995. Т. 3: К–Н. С. 23–41. URL: <http://izbornyk.org.ua/ulencycl/ule75.htm> (дата звернення: 29.07.2022). – УЛЕ
26. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. – КТСЛТ
27. Українська публічна електронна бібліотека «Горох». URL: <https://goroh.pp.ua/> (дата звернення: 31.08.2022.).
28. Яременко В., Сліпушко О. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах. Видання друге, виправлене. Київ: Видавництво «Аконіт», 2008.
29. Anić, V. (2004) *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
30. Babić, S., Moguš, M. (2010) *Hrvatski pravopis usklađen sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga. – HPVN

31. Badurina, L., Marković, I. i K. Mićanović (2008) *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Matica hrvatska. – HPMH
32. Čagalj, I., Svitková, M. (2014) „Tipologija frazeološke ekvivalencije na primjeru hrvatskih i slovačkih frazema s ihtionimskom sastavnicom“, u: *Životinje u frazeološkom ruhu*. Ur. I. Vidović Bolt. Zagreb: FFpress, s. 1–15. URL: https://pdfs.semanticscholar.org/1a32/c2e425df6337453ee9c7cebe2c858f5f95.pdf?_ga=2.146867955.576472258.1592843251-1311085974.1592843251 (pristupljeno 02.05.2022.).
33. Čelić, Ž. (2012) „Проблема транслитерации с русской кириллицы на хорватскую латиницу“, *Язык. Словесность. Культура. Филологический журнал*, 4, с.84–97.
34. Dugandžić, A. (2019) *Somatski frazemi u hrvatskom i ukrajinskom jeziku*. Sveučilište u Zagrebu: Filozofski fakultet (doktorski rad). URL: <https://repositorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg%3A822/datastream/PDF/view> (pristupljeno 02.05.2022.).
35. Flaker, Aleksandar (1970) „Ukrajinska književnost u Hrvatskoj (Bilješke uz građu iz XIX stoljeća)“, *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, Vol. 1 No. 1, s. 195–209.
36. Fuderer, T, Kovačec, P. (2018) „До питання українсько-хорватської кирилично-латиничної транслітерації“, u: *Slavenska filologija. Prilozi jubileju prof. em. Milenka Popovića*. Ur. Ž. Čelić, T. Fuderer. Zagreb: FF press, s. 291–302.
37. *Huysmans, Joris-Karl*. Hrvatska enciklopedija. URL: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26769> (pristupljeno 29.07.2022.).
38. *Hrvatski jezični portal*. URL: <https://hjp.znanje.hr/> – HJP
39. *Hrvatski pravopis* (2013) Ur. Jozić, Ž. et al. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. – HP
40. Lewis, Kristian (2016) *Lažni prijatelji: s Rječnikom hrvatsko-ruskih lažnih prijatelja*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
41. Matešić, J. (1982) *Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*. Zagreb: IRO „Školska knjiga“. – FRHSJ
42. Marević, J. (2000) *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik I-II*. Zagreb: Matica Hrvatska; Velika Gorica: Marka.
43. Menac, A., Fink Arsovski, Ž. i R. Venturin (2014) *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak. – HFR
44. *Mirbeau, Octave*. Hrvatska enciklopedija. URL: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41119> (pristupljeno 29.07.2022.).
45. Paščenko, Je. (2010) *Ukrajinsko-hrvatske književne poredbe*. Split: Književni krug.
46. Ritz, J. (1996) *Hrvatsko-engleski i englesko-hrvatski agronomski rječnik s latinsko-hrvatskim indeksom*. Zagreb: Školska knjiga.

SAŽETAK

U ovom se radu raspravlja o idejnim i stilskim obilježjima male proze majstora ukrajinske moderne Mihajla Kocjubinskog. Posebna pozornost je posvećena reproduciranju tih obilježja u prijevodu impresionističke pripovijetke *Na putu* (1907.) na hrvatski jezik. U radu se analizira književnikova uloga u razvoju ukrajinske književnosti, predstavlja se originalni prijevod pripovijetke *Na putu* na hrvatski jezik te se demonstriraju načini prevođenja stilskih jezičnih jedinica s ukrajinskog na hrvatski jezik.

Ključne riječi: *M. Kocjubinski, „Na putu“, idiostil, prijevod, ukrajinska moderna, ukrajinska književnost*

РЕЗЮМЕ

Ця робота присвячена висвітленню ідейних і стилістичних особливостей малої прози майстра українського модернізму Михайла Коцюбинського, зокрема відтворенню цих особливостей в перекладі імпресіоністичної новели *В дорозі* (1907) на хорватську мову. У роботі проаналізовано роль, яку відіграв письменник у розвитку української літератури, подано власний переклад новели *В дорозі* на хорватську мову, проілюстровано способи перекладу стилетвірних мовних одиниць з української мови на хорватську.

Ключові слова: *М. Коцюбинський, «В дорозі», ідіостиль, переклад, український модернізм, українська література*

SUMMARY

This paper deals with the conceptual and stylistic features of short prose of the Ukrainian modernism master, Mykhailo Kotsiubynsky. The focus is on reproducing these features in the translation of the impressionist novella «On the Road» (1907) to the Croatian language. The paper analyzes writer's role in the development of Ukrainian literature, presents the original translation of the novella «On the Road» to Croatian, and demonstrates ways of translating stylistic language units from Ukrainian into Croatian.

Key words: *M. Kotsiubynsky, «On the road», idiostyle, translation, Ukrainian modernism, Ukrainian literature.*

ŽIVOTOPIS

Dejan Rakar rođen je 7. ožujka 1988. godine u Zagrebu. Osnovnu i srednju školu pohađao je u Zaprešiću, a 2006. godine maturirao je kao komercijalist. Godine 2013. odlučio je nastaviti obrazovanje i na Filozofskom fakultetu u Zagrebu upisao je dvopredmetni studij Lingvistike i Ukrajinskog jezika i književnosti. Na diplomskom studiju Lingvistike upisao je smjer Primijenjene lingvistike i zadnji je ispit položio u lipnju 2021. godine.